

ŠOLA ZA RAVNATELJE

UDEJANJANJE OTROKOVIH PRAVIC V KONTEKSTU ŠOLE

Andreja Trtnik Herlec
Brigita Urh

Ljubljana 2006

Kazalo

0. Predgovor (mag. Andraž Teršek).....	4
1. UVOD	10
2. OPIS PROJEKTA	14
3. DOKUMENTI O ČLOVEKOVIH PRAVICAH	18
4. VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC	22
5. KDO VSE SE UKVARJA S PODROČJEM ČLOVEKOVIH PRAVIC	24
6. ČLOVEKOVE PRAVICE V ŠOLI	28
6.1. Pravica do izobrazbe	30
6.2. Pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti	31
6.3. Svoboda izražanja	32
6.4. Svoboda vesti	33
6.5. Pravica do zasebnosti	33
6.6. Pravica do družinskega življenja	35
6.7. Pravica do dostojanstva	37

7. KRŠITVE PRAVIC V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU	38
7.1. PRIMERI PRITOŽB VARUHU	39
7.1.1. Položaj polnoletnih dijakov v srednjih šolah in omejevanje pravic	40
7.1.2. Obveznost oziroma dolžnost ali pravica učencev in dijakov do sodelovanja pri različnih oblikah vzgoje in izobraževanja	41
7.1.3. Pravica do zasebnosti v šoli	43
7.1.4. Pravice otrok s posebnimi potrebami	44
7.1.5. Varnost in telesna nedotakljivost	48
7.1.6. Psihično in verbalno nasilje	52
7.1.7. Svoboda vesti	61
7.2. POSNETEK STANJA KRŠITEV NA ŠOLAH UDELEŽENCEV	67
7.2.1. Primeri kršitev pravic otrok v šolah	68
7.2.2. Primeri kršitev pravic zaposlenih	69
7.3. VZROKI ZA KRŠITVE	71
7.4. POSLEDICE KRŠENJA PRAVIC ZA ŠOLO IN POSAMEZNIKA	72
7.4.1. Odgovornost države	73
7.4.2. Odgovornost šole	73
7.4.3. Odgovornost posameznega delavca	73
7.4.4. Odgovornost staršev in učenca	74
8. PREPREČEVANJE KRŠITEV	76
8.1. STRATEŠKI PRISTOP	77
8.2. OBSTOJEČE DEJAVNOSTI ŠOL	79
8.3. PREDLOGI DEJAVNOSTI	81
9. KAKO NAPREJ	84
10. LITERATURA	88

0

Predgovor

ČLOVEKOVE
PRAVICE SO
RAZUMNO
SREDSTVO
MORALNEGA
ŽIVLJENJA

Temeljne človekove pravice in svoboščine predstavljajo vsebinsko jedro sodobne evropske demokracije in vrednostno izhodišče ideje o »pravni državi«. So torej nekakšno vrednostno merilo ali tista minimalna vsebina, ki mora biti vgrajena v sleherni politični in pravni sistem, da bi mu lahko priznali vsaj minimalno raven demokratičnosti in pravnosti. Človekove pravice in svoboščine so v našem družbenem okolju sprejete tudi kot minimalno vrednostno merilo legitimnosti družbenega sistema v smislu njegove upravičenosti, da od ljudi terja poslušnost. Lahko jih označimo tudi kot minimalni skupni civilizacijski imenovalec sodobne družbe. Družbe torej, ki temelji na načelih svobode, enakopravnosti, zaščite dostojanstva, pristnega demokratičnega liberalizma, političnega pluralizma, odprtosti duha in tolerance. Človekove pravice in svoboščine so tista civilizacijska dobrina, ki je moralno utemeljena in ki jo ljudje lahko razumno spoznamo in priznamo.

Temeljne človekove pravice in svoboščine so zapisane v nekaterih najpomembnejših mednarodnopravnih dokumentih, kot so deklaracije, pakti in konvencije. Z vidika vseh držav sveta predstavlja najpomembnejši sodobni dokument o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki jo je sprejela Organizacija združenih narodov. Te pravice se priznavajo slehernemu posamezniku. So del njegove družbene identitete, del njegove »pravne osebnosti«, nekaj prirojenega, neodtujljivega in neodpovedljivega. Da bi se lahko pravni redi posameznih držav upravičeno sklicevali na svojo »pravnost« in »demokratičnost«, morajo biti v skladu s temi pravicami in svoboščinami. Kot takšne zato temeljne človekove pravice in svoboščine predstavljajo minimalne skupne vsebinske standarde, ki naj bi jih spoštovala vsaka država, ki je priznana in enakopravna članica mednarodne skupnosti držav.

Podobno velja za evropske države. Minimalni politični in pravni pogoj za priznanje statusa enakopravne članice skupnosti držav, kot sta Svet Evrope in Evropska Unija, je spoštovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin, ki jih določa Evropska konvencija o človekovih pravicah. V evropskem prostoru za spoštovanje teh minimalnih standardov demokratičnosti in pravnosti skrbi Evropsko sodišče za človekove pravice v Strasbourgu, ki dejansko deluje kot nekakšno evropsko nadnacionalno ustavno sodišče, zadolženo za nadzor nad spoštovanjem minimalnih pravnih, demokratičnih in civilizacijskih standardov v državah članicah Sveta Evrope in podpisnicah Evropske konvencije o človekovih pravicah.

Ker gre pri temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah »zgolj« za minimalne skupne civilizacijske standarde, je pričakovano in običajno, da nacionalne ustave v svojih določbah ne le zagotavljajo to minimalno raven spoštovanja človekovih pravic in svoboščin, pač pa, da to raven tudi presegajo. Nacionalne ustave naj bi torej na eni strani vsebovale širšo paletto pravic in svoboščin kot mednarodni pravni dokumenti, na drugi strani pa naj bi enaki ali podobni paleti pravic in svoboščin zagotavljale višjo stopnjo varstva. Ne eni strani zato govorimo o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah, na drugi strani pa o ustavnih pravicah in svoboščinah ali o pravicah in svoboščinah, ki so temeljne z vidika nacionalne ustave. Zagotavljanje takšne ravni varstva pravic in svoboščin, ki presega raven njihovega konvencijskega varstva, je nadvse pomemben del pravne identitete in politične kulture posamezne države.

Žal pa se pogosto dogaja, da raven varovanja pravic in svoboščin bodisi ne dosega niti ravni minimalnih skupnih standardov, bodisi da se že dosežena višja raven varstva pravic in svoboščin neutemeljeno in neupravičeno znižuje na raven minimalnih skupnih standardov. Ta problem ni prisoten le v Sloveniji, pač pa tudi v drugih državah članicah Sveta Evrope. S tem problemom se dejansko še mnogo bolj kot Slovenija srečujejo tudi tiste evropske države, ki drugim državam pogosto očitajo demokratični deficit ali pomanjkanje ustreznega spoštovanja človekovih pravic (npr. Anglija, Francija in ZDA).

Med značilnostmi človekovih pravic in svoboščin velja posebej izpostaviti dve značilnosti. Prvič, človekove pravice in svoboščine niso absolutne, kar pomeni, da jih je ne le dovoljeno, temveč celo nujno omejiti, če je to potrebno za zavarovanje drugih pravic in svoboščin oziroma za zaščito drugih javnih interesov, ki so v konkretnem primeru pomembnejši od določene pravice. V takšnih primerih morajo sodišča med nasprotujočimi si pravicami ali interesi vzpostaviti ravnovesje, ki je sprejemljivo z vidika ustave in ki omogoča nemoteno družbeno življenje (funkcionalno ravnovesje).

Drugič, določbe o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah so pomensko odprte. Običajno se pojavljajo v krajših in dokaj abstraktnih stavkih, zato je treba skorajda vsako temeljno pravico in svoboščino v konkretnih primerih, ki jih obravnavajo sodišča, vsebinsko interpretirati, določiti njen pomen in določiti njeno mejo glede na druge pravice in interese. To je odločilni razlog, zaradi katerega pravniki dokumente, kot so konvencije in ustave, označujemo za »živi mehanizem«, ki se s časom spreminja, nadgrajuje, dopolnjuje in reinterpreterira. Določena ustavna ali konvencijska določba lahko danes zaobjame tudi pravico ali njen posamezni vidik, ki v času njene nastanka razumljivo ni bil predviden. Podobno lahko določena pravica ali svoboščina sčasoma dobi drugačen pomen od uveljavljenega, ker to v smislu nujnih, prisiljujočih razlogov terjajo družbene spremembe.

Zaradi takšne narave temeljnih pravic in svoboščin je pravniški poklic ustvarjal in po odgovornosti verjetno enkraten. In zato sta tudi pravni red in pravna kultura v državi vselej neposredno odvisna ne le od kakovosti študija prava in institucionalno pridobljenega pravniškega znanja, temveč tudi od profesionalne etike, osebne morale, modrosti, ustvarjalnosti, pronicljivosti, poguma in vesti tistih ljudi, ki se poklicno ukvarjajo s pravom.

Pravice otrok so posebej pomemben in občutljiv segment sklopa temeljnih človekovih pravic in ustavnih pravic. Na enkraten način se odražajo in uresničujejo v šolskih procesih. Verjamem, da se učiteljice in učitelji v slovenskih šolah tega dobro zavedajo. Ker so odraščajoči učenci pod dvojnim neposrednim in odločilnim vplivom družine in šole, je zelo pomembno, da učitelji človekove pravice in svoboščine jemljejo resno, da uspešno

razmišljajo skozi logiko pravic in svoboščin ter da so dobro seznanjeni s tisto paleto pravic in svoboščin, ki so najtesneje povezane s šolskim procesom. Izdajanje publikacij, kot je pričujoči priročnik, je zato dobrodošlo spremljajoče početje v procesu vzgoje in izobraževanja.

Seveda pa ne gre samo za pravice otrok in učencev. V podobni ali celo enaki meri gre tudi za pravice učiteljev, tako v razmerju do učencev, kot tudi ali predvsem v razmerju do staršev v vseh tistih primerih, ko so starši skrbniki oziroma zastopniki otrokovih pravic v okviru šole in v javnem življenju. Ko torej govorimo o pravicah otrok kot učencev, tega problemskega sklopa ni mogoče obravnavati ločeno od hkratnega obravnavanja poklicnih pristojnosti in dolžnosti učiteljev na eni strani in njihovih temeljnih pravic in svoboščin na drugi strani. Učitelji zato nosijo breme in odgovornost dobrega poznavanja in pravilnega razumevanja pravic učencev, svojih pravic in pravic staršev. To breme ali ta odgovornost se stopnjuje v tistih primerih, ko morajo učitelji nastopati kot varuhi pravic, interesov, dostojanstva ali blaginje učencev v razmerju do drugih učencev, staršev in celo države, ko slabosti sistema vzgoje, izobraževanja in socialnega skrbstva učitelje na neki način puščajo na cedilu.

Starši, učitelji in učenci se občasno nahajajo na isti strani v razmerju z državo, njeno šolsko politiko in vzgojno-izobraževalnim sistemom. Zato bi se veljalo v prihodnje ukvarjati tudi z izzivom sistemskega, torej političnega (v smislu "policy") in zakonodajnega odnosa države do vzgojnega in izobraževalnega procesa, ko se učenci, učiteljski kader in starši borijo za isti smoter – kakovost vzgoje in izobraževanja, ki spoštuje posameznikove temeljne pravice, njegove socialne in intelektualne potrebe in zmožnosti, njegovo telesno in duhovno dostojanstvo.

Proces dvigovanja zavesti o vsebini, družbeni vlogi in političnem pomenu človekovih pravic in svoboščin se vselej sooča z nevarnostjo takšnega načina dojemanja pravic in njihovega takšnega uresničevanja, ki že prestopa mejo zlorabe pravic. Ta nevarnost se lahko pojavlja tudi kot negativna posledica vnašanja vedno novih pravic v družbo, ki jih potem pravna retorika in politična ravnanja poskušajo utemeljiti kot "temeljne". Človekove pravice

so razumno pripoznane in moralno utemeljene. Kot takšne so, v grobem, razumno sredstvo za (bolj) moralno življenje. Če bomo vsi razumeli, da nam uresničevanje pravno priznanih pravic in svoboščin omogoča uresničevati svoje moralne dolžnosti, se bomo lažje obvarovali pred to nevarnostjo. In pritrjujem mnenju tistih ljudi, ki menijo, da je prvi korak v tej smeri učenje samospoštovanja, ki je pogoj za spoštovanje drugih ljudi.

mag. **Andraž Teršek**, univ. dipl. prav.,
asistent na Pravni fakulteti v Ljubljani,
urednik in publicist

1 Uvod

Zaposleni v vzgoji in izobraževanju pogosto preslabo poznamo človekove in otrokove pravice, nejasnosti pa izhajajo tudi iz nekaterih zakonskih rešitev in pravilnikov. Največ pobud otrok in mladostnikov slovenskemu varuhu človekovih pravic se nanaša na položaj učencev in odnose med udeleženci vzgojno-izobraževalnega procesa, več pobud zaposlenih v vzgoji in izobraževanju pa odpira problem šikaniranja na delovnem mestu, neenake oziroma nepravilne obravnave delavcev in težav pri napredovanju.

Pri otrocih je lahko varstvo pravic v šoli (npr. pravice do varnosti, pravice do zasebnosti) še posebej problematično, saj nimajo pravnega znanja in se ne znajo upreti množičnim kršitvam. To kliče po institucionalizirani obliki varstva pravic otroka v šoli (Novak, 2004), kajti država ne sme reagirati samo, kadar do posega v pravico posameznika že pride, temveč tudi v primeru, ko obstaja možnost, da do take kršitve lahko pride.

Preventivi je tudi namenjeno sodelovanje Šole za ravnatelje z Varuhom človekovih pravic (VČP). Zavedamo se namreč ene najpomembnejših nalog izobraževalnega sistema, da pripravlja in spodbuja posameznike za dejavno vključevanje v politično, družbeno in kulturno življenje v vedno bolj raznoliki družbi. Takšno aktivno državljanstvo pa vsebuje tudi poznavanje in udejanjanje človekovih pravic.

Glavni namen projekta, ki smo ga razvili v sodelovanju Šole za ravnatelje in svetovalke varuha človekovih pravic, je preprečevanje in zmanjševanje kršenja človekovih pravic v šoli.

Gre za zelo boleče in pogostne pojave s številnimi hudimi posledicami za posameznika v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Pogoste so na primer skrite in prikrite oblike nasilja nad posameznim udeležencem procesa ali nad ogroženo skupino, ki se kažejo kot nestrpnost, zaničevanje, stigmatiziranje, cinizem, sarkazem, opravljanje... Poleg psihičnega in verbalnega nasilja pa se pojavlja tudi fizično in drugo nasilje.

Za opisi primerov učiteljevega neustreznega ravnanja lahko človek brez posebnega truda zagleda učitelja kot dejansko ali svojevrstno (nekdanjo) žrtev nasilja, ki ji ni nihče pomagal in je določene neustrezne vzorce vedenja sprejela kot normalne za takšno delovno mesto. Ali pa gre za žrtev neustreznih delovnih razmer ali razvrednotenja pedagoškega poslanstva v družbi? Morda slabšo usposobljenost za vodenje učencev?

Tako učenci kot učitelji se pogosto znajdejo na obeh bregovih, kot žrtve in kot storilci nasilnih dejanj. Podobno je tudi s starši in vodstvenimi delavci.

Družina in šola izvajata tudi institucionalno nasilje s specifičnimi načini delovanja: s prisilo, nemožnostjo izbire, diskriminacijo, avtoritarnostjo, zatiranjem ustvarjalnosti in drugačnosti...

V šoli so lahko ogrožene pravice otrok, pravice staršev ali zaposlenih, varstvo človekovih pravic pa mora biti zagotovljeno vsem udeležencem vzgojno-izobraževalnega procesa. Pomemben del učiteljevega poslanstva je tudi poučevanje in vzgoja otrok o pravicah, odgovornostih in dolžnostih. Zato smo se pri nastajanju publikacije odločili predstaviti tako oblike kršenja pravic otrokom kot odraslim v šoli. S konkretnimi primeri želimo prikazati vsakodnevne absurdne in konfliktne situacije, ki pa v obliki pobud, ki jih obravnava Varuh človekovih pravic, predstavljajo le vrh ledene gore. V vsakdanjem življenju šol je kršitev mnogo mnogo več. Prav šola kot pripravljavnica na življenje ali kot družba v malem je poleg družine torej najprimernejše okolje, v katerem se moramo postaviti po robu raznovrstnim kršitvam pravic različnih udeležencev.

Pričujoča publikacija je namenjena širjenju spoznanj pridobljenih s pomočjo študija strokovne literature, analize pobud Varuhu, razgovorov z ravnatelji, pomočniki ravnateljev, učitelji in svetovalnimi delavci, njihovih pisnih izdelkov, delavnic, študij primerov, evalvacij in refleksij ter izmenjave dobre prakse.

V uvodu na kratko predstavljamo cilje in potek dela v projektu, v okviru katerega je nastala publikacija. Sledi opis projekta, dokumenti o človekovih pravicah, kratka predstavitev Varuha človekovih pravic z njegovimi nalogami na področju otrokovih pravic ter poglavje z informacijami o institucijah, ki se poleg Varuha ukvarjajo s tem področjem. V nadaljevanju predstavljamo vsebino najpogostejše kršenih človekovih pravic v šoli ter primere kršitev oziroma pobud Varuhu. Sledi posnetek in analiza stanja na vzorcu osnovnih in srednjih šol pri nas, pregled vzrokov in posledic kršenja pravic ter preventivna strategija in dejavnosti za preprečevanje kršitev v šolah s predlogi za nadaljnje delo.

2

Opis projektu

Za enoletni projekt v okviru Evropskega socialnega sklada (ukrep 2.3. – vseživljenjsko učenje, podaktivnost: izobraževanje izobraževalcev) v letu 2006 smo se odločili, da bi spodbudili in usposobili ravnatelje in učitelje za sistematično spremljanje in udejanjanje otrokovih pravic in za zmanjševanje števila kršitev v šoli.

Z usposabljanjem ravnateljev in učiteljev želimo in moramo preprečevati naraščajoče število kršitev otrokovih pravic, kot kaže vsakoletni pripad pobud s področja vzgoje in izobraževanja (s strani staršev in učencev) Varuhu človekovih pravic. Ker gre le za vrh ledene gore, je še kako pomembna promocija otrokovih pravic, prepoznavanje in ugotavljanje kršitev pravic s pomočjo analize pobud staršev in otrok Varuhu zaradi kršitev v šolskem okolju. Projekt se je lotil problema implementacije Konvencije o otrokovih pravicah (KOP) v šoli, odnosa učiteljev do učencev in komuniciranja šole s starši ob konfliktih.

Projektno skupino so sestavljale:

strokovna sodelavka in soizvajalka programa:

Brigita Urh, svetovalka varuha, Urad Varuha človekovih pravic, sodelavka:

Jasna Turk, univ. dipl. socialna pedagoginja in

vodja projekta in soizvajalka programa:

mag. Andreja Trtnik Herlec, predavateljica na Šoli za ravnatelje.

Ciljne skupine, ki jim je bil projekt namenjen oziroma imajo lahko od njega koristi, so:

1. *ravnateljji kot ključni pobudniki in akterji strateških sprememb v šoli, tudi v vezi s človekovimi pravicami;*
2. *pomočniki ravnateljev kot vodstveni delavci, ki veliko komunicirajo z učitelji, ravnateljem, starši in otroki;*
3. *učitelji in drugi strokovni delavci kot osnovni nosilci vzgoje in izobraževanja;*
4. *izobraževalci učiteljev in ravnateljev.*

Kot cilje enoletnih prizadevanj smo si zadali:

- *boljše poznavanje in zavedanje otrokovih pravic in odgovornosti pri strokovnih delavcih v vzgoji in izobraževanju,*

- 60 usposobljenih ravnateljev in pomočnikov ter 30 učiteljev,
- razvoj študij primerov, ob katerih bomo usposabljali strokovne delavce v vzgoji in izobraževanju za preprečevanje in prepoznavanje kršitev ter ustrezno ukrepanje,
- objavo knjige in druge oblike osveščanja učiteljev in ravnateljev ter širjenje dobre prakse, spoznanj in ugotovitev, med katerimi je tudi predstavitev slovenskih prizadevanj na mednarodni konferenci ATEE (Association for Teacher Education in Europe) oktobra 2006 in v letnem poročilu Varuha človekovih pravic.

Siceršnja vrednost projekta je v razvoju novih izobraževalnih vsebin za ravnatelje s področja otrokovih pravic in aktivnega državljanstva, ki v Sloveniji prvič temeljijo na domačih primerih konkretnih pobud Varuhu človekovih pravic, med njimi primeri iz vsakdanjega življenja šol, npr. v zvezi z varovanjem zaupnosti, zasebnosti, pravico do varnosti, do kakovostne izobrazbe, pravicami otrok s posebnimi potrebami in ostalih otrok, komuniciranjem učiteljev s starši in učenci itd.

Dodana vrednost tega projekta je tudi v samem procesu medinstitucionalnega sodelovanja strokovnjakov, izmenjave podatkov, izkušenj ter komplementarno, enotno, skupno nastopanje pred ciljno publiko ter iskanje praktičnih rešitev teoretikov in praktikov skupaj v preventivne namene.

Projekt je potekal v dveh fazah:

faza 1:

razvoj programa za usposabljanje: študij literature s področja otrokovih pravic v šoli, priprava gradiva in študij primerov za delavnice z ravnatelji in učitelji;

faza 2:

izvajanje programa v treh skupinah v obsegu dvakrat po 6 ur (predavanja, delavnice); evalvacija programa; predstavitev ravnateljem in izobraževalcem na konferenci, objava publikacije.

Program smo izpeljali v različnih regijah (gorenjska, jugovzhodna in savinjska) in za tri ciljne skupine: ravnatelje, pomočnike ravnateljev in učitelje.

Na delovnih srečanjih projektne skupine je nastala brošura za udeležence z delovnim gradivom. Rezultat delavnic pa je posnetek stanja na šolah glede poznavanja in udejanjanja otrokovih pravic, glede osebnih izkušenj s kršitvami ter pregled aktivnosti šol na tem področju.

V delavnicah je bila večina prispevkov udeležencev osredotočena na dolžnosti učencev in odgovornost staršev, odgovornosti in vloge učiteljev in vodstva šole, na boljšo komunikacijo s starši in učenci oziroma dijaki in na pomen organizacijske kulture in socialne klime na šoli. Udeleženci so prepoznali državo in kolektive šol kot najpomembnejše akterje za udejanjanje pravic in odgovornosti vseh udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa. V razpravah so pogosto poudarjali izjemno težko delo učiteljev in kršitve njihovih pravic.

Udeleženci so poleg študij primerov – iskanja rešitev in dobre prakse izdelali osnutek strateškega pristopa k varstvu človekovih pravic na šoli, katerega prvi del je analiza trenutnega stanja na šoli glede najpogostejših kršitev, vzrokov za takšno ravnanje ter posledic za posameznika in šolo kot celoto, vključno z vplivom na osip, vpis, ugled, delovno zadovoljstvo itd. Navajali so konkretne primere kršitev na svoji šoli in takšne, ki so jih doživeli na lastni koži. Skupaj smo iskali možne nadaljnje aktivnosti (od iskanja skupnih vrednot, kodeksa, jasne opredelitve vlog in nalog, do jasnosti postopkov, komunikacije...) in zasnovali vsebine protokola ravnanja na šoli v primeru kršitev otrokovih pravic.

Zapisovali so svoje refleksije. Več udeležencev je izrazilo željo po izvajanju programa za celotni kolektiv ali celo starše. Nekateri se nameravajo angažirati pri organizaciji informativnih kotičkov na šoli, vodenju krožka, medpredmetnem povezovanju preko teme otrokovih pravic, obeležiti pomembne datume s področja človekovih pravic, podpirati in razvijati delovanje šolskih parlamentov in podobno.

Učitelji, pomočniki ravnateljev in ravnatelj ugotavljajo, da bi se morali na temo preprečevanja kršitev človekovih pravic izobraževati vsi šolski kolektivi v osnovnih in srednjih šolah.

3

Dokumenti o človekovih pravica

Človekove pravice so zapisane v Splošni deklaraciji človekovih pravic, v konvencijah in v Ustavi republike Slovenije.

Splošno deklaracijo človekovih pravic je sprejela in razglasila Generalna skupščina Združenih narodov 10. decembra **1948** z resolucijo št. 217 A (III) (Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili, 2002). V vsebinskem smislu gre za priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic na temelju svobode, pravičnosti in miru na svetu. Seveda pa ima vsakdo avtomatično s pravicami tudi dolžnosti, ki jih mora upoštevati. Pravice lahko delimo na področja: ustavne pravice, pravice pri omejitvi osebne svobode, pravice na področju socialne varnosti, pravice na delovnopravnem področju, pravice v upravnih in sodnih postopkih, pravice v zvezi z diskriminacijo, otrokove pravice. Takšna delitev je uporabna predvsem zaradi obravnavanja kršitev posameznih pravic in temeljnih svoboščin in jo pri svojem delu uporablja Varuh človekovih pravic.

Obstaja pomembna pomenska razlika med deklaracijo (javna izjava, razglas) in konvencijo (dogovor, sporazum, tudi pogodba) (SSKJ, 1980). Bistvena razlika je v tem, da gre pri deklaraciji za priporočila, konvencija pa je obvezujoča in za podpisnice predstavlja temelj pravne ureditve.

Konvencijo o otrokovih pravicah (KOP) je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov z resolucijo št. 44/25 z dne 20. novembra 1989. Veljati je začela 2. septembra **1990**. Cilj Konvencije je določiti merila za zaščito otrok pred zanemarjanjem in zlorabo. Najpomembnejše vodilo je otrokova korist.

Kadar njena določila niso v zadostni meri vgrajena v predpise, se uporablja neposredno in kot hierarhično višji pravni akt.

V **Ustavi RS** (Ur. list RS, št. 33/91 in naprej; v nadaljevanju: Ustava) je človekovim pravicam in temeljnim svoboščinam namenjeno II. poglavje – 52 od skupaj 174 členov.

Naštejmo le nekatere:

- *enakost pred zakonom,*
- *nedotakljivost človekovega življenja,*
- *prepoved mučenja,*
- *varstvo osebne svobode,*
- *varstvo človekove osebnosti in dostojanstva,*
- *enako varstvo pravic,*
- *pravica do sodnega varstva,*
- *pravica do pravnega sredstva,*
- *svoboda gibanja,*
- *varstvo osebnih podatkov,*
- *svoboda izražanja...*

Način uresničevanja človekovih pravic je mogoče predpisati z zakonom, če to dopušča Ustava, ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine. Uresničevanje in omejevanje pravic določata 15. in 16. člen Ustave RS.

4

Varuh človekovih pravic

Varuh človekovih pravic je institucija, ustanovljena z namenom varovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil (Zakon o varuhu človekovih pravic Ur. list RS, št. 71-2573/93, 15/94, 56/02; v nadaljevanju: ZVarCP).

Delo varuha na področju otrokovih pravic vsebuje:

- obravnavanje pritožb oziroma pobud,
- promocijo otrokovih pravic,
- neposredno delo z otroki in mladostniki na šolah (delavnice, pogovori, ankete, analize, natečaji),
- sodelovanje in pomoč nevladnim organizacijam,
- sodelovanje z državnimi organi in institucijami,
- nadzor nad zagotavljanjem otrokovih pravic,
- nadzor nad izvajanjem ukrepov na državni in lokalni ravni,
- opozarjanje na pomanjkljivosti v zakonodaji,
- sodelovanje pri pripravi pozitivne zakonodaje,
- spodbujanje implementacije Konvencije o otrokovih pravicah v praksi,
- sodelovanje in povezovanje z drugimi evropskimi varuhi otrokovih pravic (ENOC – evropska mreža otroških ombudsmanov) ter
- sodelovanje v mednarodnih projektih in raziskavah o kršenju otrokovih pravic.

Področje varstva otrokovih pravic se v okviru VČP sistematično spremlja od leta 2002, medtem ko so kršitve pravic staršev in zaposlenih obravnavane po področjih glede na vsebino kršitve.

Število obravnavanih pobud s področja otrokovih pravic iz leta v leto narašča (tabela 1), četudi ne moremo trditi, da je kršitev pravic otrok več. Predpostavljamo, da je nekaj več pobud zaradi promocije otrokovih pravic, po drugi strani pa je brez dvoma tudi zavedanje o pravicah vse večje.

Tabela 1: Število obravnavanih pobud varuhu s področja otrokovih pravic po letih

leto	2002	2003	2004	2005
pobude s področja otrokovih pravic	60	150	179	207

Vsebina pobud in analiza problematike je vsako leto objavljena v Letnem poročilu varuha človekovih pravic (npr. Letno poročilo za leto 2004, 2005). Dodani so tudi anonimni opisi in rešitve pobud otrok in zaposlenih v vzgoji in izobraževanju. Letna poročila so brezplačna in dosegljiva tudi preko spletnih strani Varuha: **www.varuh-rs.si**.

5

Kdo vse se
ukvarja s
področjem
človekovih
pravic

Seveda se z otrokovimi pravicami ne ukvarja le Urad varuha človekovih pravic. Nemogoče pa bi se bilo na tem mestu razpisati o vseh organizacijah, ki ozaveščajo, promovirajo, varujejo in izobražujejo o človekovih pravicah.

Na področju varovanja pravic so tudi pri nas orale ledino **nevladne organizacije**. Naštejmo le nekaj najaktivnejših, ki imajo v svojih programih tudi številne publikacije, didaktična gradiva za promocijo človekovih pravic prirejena za različne ciljne skupine, brezplačna usposabljanja, skupne projekte in seminarje za učitelje:

*Društvo Amnesty International Slovenije (AIS),
UNICEF Slovenije,
EIP Slovenija – Šola za mir,
Zveza prijateljev mladine Slovenije,
invalidske organizacije,
društva (npr. Društvo za nenasilno komunikacijo) in drugi.*

Z varovanjem otrokovih pravic se ukvarjajo tudi šole in vzgojitelji in učitelji v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, zavodih za usposabljanje in dijaških domovih.

Dolgoročne spremembe terjajo tudi in predvsem ravnateljevo pozornost in angažiranost na tem področju.

Kakšna je torej vloga ravnateljev in pomočnikov?

- pogovori z učitelji
- usposabljanje vseh zaposlenih
- promocija človekovih pravic
- udejanjanje otrokovih pravic
- analiza stanja
- preprečevanje kršitev
- sodelovanje z zunanjimi sodelavci
- zagotavljanje delovanja otroškega/dijaškega parlamenta ipd.

Šole strokovno podpirajo strokovnjaki s Pedagoškega inštituta–Zavoda Republike Slovenije za šolstvo.

S tem področjem pa se je že pred evropskim letom državljanske kulture (2005) začela ukvarjati tudi **Šola za ravnatelje**.

V sodelovanju z *British Councilom* je razvila program za Mreže učečih se šol II na temo Državljanstva vzgoja. Prav tako poteka v Mrežah II program Nasilje.

V sodelovanju z Varuhom človekovih pravic smo razvili in izvedli dva dvo-dnevna seminarja za učitelje osnovnih in srednjih šol *Šola, otrokove pravice in mi – učitelji*, ki jih je financiral Evropski socialni sklad. Izšla je tudi brošura za udeležence (Urh, Trtnik Herlec, 2005).

Šola za ravnatelje od leta 2006 izvaja izbirne vsebine *Človekove pravice v šolskem okolju* za kandidate za ravnatelje, udeležence programa šola za ravnatelje. Svetovalka varuha Brigita Urh je o človekovih pravicah predavala pomočnikom ravnateljev na rednem letnem seminarju. Predavatelj Šole za ravnatelje pa so se v letu 2006 udeležili intenzivnega usposabljanja strokovnjakov in sodelujejo v projektu Varuha *Krepitev nacionalne institucionalne strukture za boj proti diskriminaciji*.

Šola za ravnatelje je tudi partnerska organizacija pri raziskavi medvrstniškega nasilja v okviru programa Evropske komisije Daphne za preprečevanje nasilja nad otroki, mladino in ženskami ter za zaščito žrtev in ogroženih skupin.

Mednarodno in še bolj medinstitucionalno sodelovanje na tem področju je zelo pomembno in prizadevali si ga bomo razvijati tudi v prihodnje.

6

Človekove pravice v šoli

Spoštovanje človekovih pravic je nujni standard sodobne družbe. Šolski sistem je s svojimi cilji in nalogami pomembno sredstvo za krepitev zavesti o pravicah posameznika, zato mora šola krepiti večšine, ki pripomorejo k razumevanju človekovih pravic. Človekove pravice vsebujejo dolžnosti in odgovornosti in so omejene s pravicami drugih. To velja tudi za šolo, kjer za spoštovanje pravic in dolžnosti posameznika niso pomembna le pravna sredstva v primeru kršitev, temveč je prav tako pomembna zavest o pravicah. Ker se v šoli srečujejo interesi otrok, staršev in posamezne vzgojno-izobraževalne ustanove oziroma njenih zaposlenih, morajo država, šola in starši tesno sodelovati. Konflikte in nasprotja interesov je treba reševati tako, da ne vodijo v kršenje človekovih pravic.

Veliko nevarnost za upoštevanje človekovih pravic v šoli predstavlja obsedenost s storilnostjo, ki se kaže v različnih oblikah. Po mnenju mnogih uporabnikov so učni načrti še vedno preobsežni in obremenjeni z nepomembnimi podatki. Časa za ponavljanje in utrjevanje je malo. Premalo pa je tudi in predvsem časa za pogovore z učenci, za izražanje njihovih stališč in za usmerjanje mladih v razmišljanje, sklepanje in predlaganje rešitev, razločevanje pomembnega od manj pomembnega. Ostreje se omejuje čas pri preizkusih znanj, z različnimi izbirnimi postopki si prizadevajo odkriti učence s čim večjimi storilnostnimi potenciali. Elitistični trendi, ki se pojavljajo tudi v šolah, narekujejo brezobzirno iskanje in nagrajevanje večje storilnosti, kar pomeni nevarnost za spoštovanje pravic, kot poudarja B. Novak (2004).

Z vidika človekovih pravic je po ugotovitvah B. Novak (2004) najbolj problematična ravno tradicionalna oblika šole z učiteljem, razredom, učenci, učilnico, šolskimi klopmi, po možnosti še s sliko političnega voditelja, verskim simbolom, tablo in kredo. V tradicionalni obliki šole (javni ali zasebni) je po njenem mnenju veliko več »priložnosti« za kršenje pravic, saj organizacija šole temelji na velikem številu različnih predpisov in pravil. Izrazitejša so nasprotja med interesi udeležencev učno-vzgojnega procesa.

Izobraževanje na domu, na daljavo in e-izobraževanje je z vidika spoštovanja človekovih pravic manj problematično. Morda pa je tako le navidez, kajti z razmahom izobraževanja preko interneta se bodo dogajale kršitve

v novih pojavnih oblikah. Ogrožena je predvsem pravica do zasebnosti, povezana z varstvom osebnih podatkov in nadzorom ljudi v času in prostoru.

Do napak in kršitev pravic posameznikom prihaja tako na sistemski ravni kot na ravni posamezne šole. Proces vzgoje in izobraževanja določajo številni zakoni in predpisi, ki so lahko nejasni in pomanjkljivi in zato spodbudijo ali celo povzročijo kršenje pravic. Na ravni šole je že vsaka medosebna interakcija lahko povod za kršitev določene pravice, čeprav so nekatera področja še bolj občutljiva in pogostejše predstavljajo razlog za kršitev. Šolska pravila, njihovo oblikovanje, (ne)spoštovanje, načini reševanja konfliktov ter postopki izrekanja ukrepov so pogosto vzroki kršenja različnih pravic. Do kršitev in napak pa pogosto prihaja tudi, kadar je vodenje v razredu pomanjkljivo, kadar je v šoli prisotna nestrpnost, nedoslednost, kadar vladajo slabi medsebojni odnosi, osebne zamere, neprofesionalna komunikacija in podobno. Zdi se, da je temeljni vzrok za kršenje pravic njihovo slabo poznavanje in razumevanje. Premalo se zavedamo, da so človekove pravice omejene s pravicami drugih ljudi in da vsebujejo zato dolžnosti in odgovornosti.

Nevarnosti za nespoštovanje pravic v šoli je lahko manj, če v šoli skupaj oblikujejo jasna pravila, ki so obvezujoča za vse in ki jih vsi tudi spoštujejo. K ugodni šolski klimi, v kateri redkeje prihaja do kršenja pravic, pripomore kakovostna, profesionalna komunikacija zaposlenih in vodstva z učenci in starši, dobro vodenje, izoblikovan vzgojni koncept šole, sprejete in zapisane skupne vrednote zaposlenih, interni etični kodeks in podobno. Našteto pripomore k medsebojnim odnosom, ki temeljijo na medsebojnem spoštovanju in odgovornosti. Smisel vzgoje za strpnost in sprejemanje različnosti je prizadevanje za sožitje med ljudmi, za vključevanje vsakogar, za kakovostno in mirno življenje v družbi.

6.1 PRAVICA DO IZOBRAZBE

Pravica do izobrazbe je določena v 57. členu Ustave RS in v 28. ter 29. členu KOP. Obsega obvezno in vsem brezplačno dostopno osnovno šolanje, razvoj različnih oblik srednjega šolanja (splošnega in poklicnega),

zagotovitev vsem enako dostopnega višjega in visokega izobraževanja na podlagi osebne sposobnosti. Vsebuje enake možnosti dostopa do izobraževanja, izobraževanje v uradnem jeziku posamezne države in javno priznanje zaključene izobrazbe. Najpogostejše pride do sporov v zvezi z dostopom do izobraževanja oziroma z enakim in nediskriminatornim pristopom k obstoječim izobraževalnim institucijam, saj se ta del pravice včasih napačno razume kot pravica, da je vsakdo sprejet v šolo, v katero želi in da se lahko na njej izobražuje v nedogled. Enak dostop do izobraževanja pomeni, da država lahko možnosti za vpis omeji, prav tako lahko določi število ponavljanj izpitov in razredov. Vendar morajo biti merila oblikovana na način, ki izključuje neenako obravnavanje posameznikov. Pravica je povezana z dolžnostjo države glede ustanavljanja šol, pa tudi z dolžnostjo staršev za vpis otrok v šolo in z dolžnostjo otrok in mladostnikov obiskovati pouk.

6.2 PRAVICA DO VARNOSTI IN TELESNE NEDOTAKLJIVOSTI

Pravico do varnosti in telesne nedotakljivosti določa 35. člen Ustave RS in 19. člen KOP. V zvezi s šolo se pravica nanaša na čas pouka v širšem smislu (tudi med odmori, določen čas pred in po pouku, v času organiziranih dejavnosti, ekskurzij, izletov). Učenci so največkrat ogroženi od drugih učencev, vrstnikov, lahko pa tudi od zaposlenih v šoli ali celo tretjih oseb. Spoštovanje te pravice nalaga državi, da z ustreznimi ukrepi zavaruje otroka pred vsemi oblikami nasilja (fizičnega in psihičnega), pred poškodbami, zlorabami, zanemarjanjem, malomarnim ravnanjem, trpinčenjem in izkoriščanjem. Ukrepe je dolžna izvajati kot pomoč staršem, pa tudi proti staršem, ki kršijo otrokovo telesno nedotakljivost. Država mora nuditi tudi pomoč šoli pri ugotavljanju, prijavljanju, obveščanju, obravnavanju in ukrepanju. Dolžna je ukrepati proti šoli takrat, ko šola ne stori ničesar, kadar drugi učenci (ali odrasli) izvajajo nasilje nad posameznikom. Šola, ki ni ničesar storila, čeprav je za tako nasilje vedela oziroma bi kot skrbna šola morala vedeti, je odgovorna za kršitev pravice do varnosti.

V pravico do telesne nedotakljivosti sodijo vzgojni ukrepi. Vzgojni ukrep je vsak formalni, pa tudi neformalni odziv učitelja na neustrezno vedenje učenca. Kljub temu, da je telesno kaznovanje pri nas prepovedano (34. člen Pravilnika o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli), se to včasih še zgodi. Načeloma bi disciplinske ukrepe moral določati zakon, saj gre lahko v posameznih primerih za grob poseg v pravice posameznika (npr. ob izključitvi iz šole). Šola mora vzgojne ukrepe oblikovati tako, da ne pomenijo ponižujočega ravnanja in kršenja osebnostnih pravic. Vsak disciplinski ukrep mora biti prilagojen posameznemu učencu.

6.3 SVOBODA IZRAŽANJA

Svobodo izražanja opredeljuje 39. člen Ustave RS. V šoli svoboda izražanja vsebuje prosto iskanje, sprejemanje in širjenje vsakovrstnih informacij in idej. Pravico do svobodnega izražanja določata tudi 12. in 13. člen KOP, nanjo se smiselno nanašajo določbe 14. člena (svoboda misli, vesti in veroizpovedi) ter določbe 17. člena KOP (pravica do dostopa do informacij). Ker je eden temeljnih ciljev šole narediti mišljenjsko svobodnega človeka (2. člen ZOsn in 2. člen ZGim), mora učence spodbujati k oblikovanju lastnih stališč. Tudi meje svobode izražanja so omejene s spoštovanjem pravic drugih. Šola mora ukrepati zoper izjave, v katerih učenci žalijo in ponižujejo sošolce, učitelje ali druge. Pri svobodi izražanja so varovana tudi dejanja, npr. mimika, geste, simboli na majicah. Vendar je npr. nošenje sloganov v šoli dovoljeno, kadar ne pomeni manipulacije z drugimi in kadar njihova uporaba ne zlorablja šolskega prostora. Šola lahko prepove uporabo izrazov, ki ne sodijo v knjižni jezik, pa to ne pomeni posega v to pravico. Prav tako ne gre za to v primerih, ko se od učencev zahteva upoštevanje splošnih pravil lepega vedenja. Za izjave učencev v šolskih časopisih veljajo enake omejitve kot za svobodo izražanja v šoli nasploh. Pravica do svobodnega izražanja lastnega mnenja v šoli ni izrecno določena v nobenem od zakonov s področja vzgoje in izobraževanja, a jo je mogoče definirati preko razlage posameznih določb v predpisih, ki zavezujejo šole k zagotavljanju možnosti učencem, da izrazijo svoje mnenje in vplivajo in odločajo o zadevah na šoli.

6.4 SVOBODA VESTI

Svoboda vesti je v Ustavi RS opredeljena v 41. členu kot svoboda vere in svoboda drugih opredelitev (filozofsko, svetovnonazorsko prepričanje). Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugačnega prepričanja (t.i. negativna verska svoboda). Gre za poseben vidik svobode izražanja, ki je še posebno strogo varovan. Pri vprašanju zagotavljanja svobode vesti in izražanja verskega prepričanja je načelo ločitve države in verskih skupnosti (7. člen Ustave) treba razumeti kot dodatno ustavno načelo, ki jamči, da mora biti do teh vprašanj država vsebinsko nevtralna. Ne sme favorizirati niti kate-regakoli verskega niti neverškega (npr. ateističnega) prepričanja, temveč mora omogočiti vsem, da lahko svoje prepričanje izpovedujejo ali ne izpovedujejo. Zaradi ravnanja oblasti ne sme biti nihče obremenjen z izpovedovanjem verskega prepričanja drugih (npr. tako da bi bil prisiljen prisostvovati verskim obredom ali da bi bil kako drugače prisiljen v konfrontacijo s kakršnimkoli verskim oz. neverškim prepričanjem).

Svobodo vesti določa tudi 14. člen KOP. Ta pravica ne ščiti posameznika pri zavračanju udeležbe pri pouku posameznega predmeta. Prav vseh opredelitev posameznika pa ni mogoče varovati kot svobodo vesti (prepričanje, katerega temeljno vodilo bi bila na primer kakršnakoli diskriminacija).

6.5 PRAVICA DO ZASEBNOSTI

Pravico do zasebnosti določa 35. člen Ustave RS. Zasebnost je področje delovanja posameznika, v katerega ne sme nihče posegati brez zakonskega pooblastila. Pravica do zasebnosti je prav tako omejena z varstvom pravic in koristi drugih ter z vedenjem posameznika v javnosti. KOP pravico do zasebnosti otroka pojasnjuje v 16. členu, po katerem ne sme biti noben otrok izpostavljen samovoljnemu ali nezakonitemu vmešavanju v njegovo zasebno življenje, družino, dom. Spoštovanje te pravice v šoli je zahtevno, saj bi s popolno prepovedjo posegati v zasebnost otroka in njegovih staršev šoli onemogočili ali vsaj zelo otežili varovanje otrokovih koristi. Zato je pri tej pravici treba upoštevati razmerje med pravico posameznika in interesom družbe. Vendar šola pri varovanju otrokove koristi nikakor ne sme neso-razmerno veliko posegati v zasebnost staršev ali pa predstavljati njihovo zasebnost pred učenci ali drugimi starši, oziroma zasebnost posameznega otroka pred drugimi učenci oziroma starši drugih otrok.

V šoli je lahko še posebej problematično razkrivanje podatkov iz družinskega življenja, ki ni utemeljeno in se mu je treba izogibati. Učitelji včasih nehote z naslovi šolskih spisov ali domačih nalog silijo učenca v razkrivanje osebnih podatkov. Varstvo otrokove koristi ter njegove zasebnosti pa zahteva, da učitelj celo prepreči otrokovo nepremišljeno prostovoljno širjenje osebnih podatkov. Učitelji in šolski svetovalni delavci so dolžni varovati kot tajnost vse, kar jim (na svetovalnih razgovorih, v jutranjem krogu ipd.) pove učenec, vendar je po drugi strani država dolžna pomagati in preko pristojnih organov in služb zavarovati koristi otroka.

Izvrševanje pravice (oziroma dolžnost) do vzgoje svojih otrok pomeni, da so starši dolžni sproti zahtevati od šole informacije o njihovem otroku. Vendar šola ni dolžna informirati staršev o prav vseh dogodkih v šoli, ne da bi konkretne informacije zahtevali. Razkritje zasebnosti otroka nasproti njegovim staršem je obvezno, kadar se razkriva kaznivo dejanje, v skrajni sili. Izjemo lahko napravimo, če pričakujemo, da se bodo starši odzvali tako, da bodo povzročili otroku telesno ali duševno škodo in s tem ogrozili otrokovo korist.

Šola pa ne krši zasebnosti otroka, če določene podatke zasebne narave sporoči državnemu organu, ki se po uradni dolžnosti ukvarja s problematiko, na katero se podatki nanašajo (center za socialno delo, tožilstvo, policija). Pri posredovanju podatkov staršem se mora šola v kar največji meri omejiti na običajne informacije, ki šolo zadevajo (npr. učni uspeh), pa tudi informacije, ki so staršem potrebne za izvrševanje njihovih vzgojnih dolžnosti. Šola mora staršem sporočiti (tudi če tega ne zahtevajo) izredno pomembne dogodke (npr. uživanje droge).

Sporne z vidika kršenja pravice do zasebnosti so lahko nekatere zahteve šole oziroma učitelja in grožnje z izrekom vzgojnega ukrepa v primeru odklonitve, kot je na primer zahteva po skupnem prhanju po športnih aktivnostih ali v šoli v naravi. V praksi je pereč problem **varovanje osebnih zdravstvenih podatkov** (npr. teža učenca, bolezni ipd.), pridobljenih na sistematičnih zdravstvenih pregledih učencev ter problem uporabe podatkov pridobljenih s testi sposobnosti in inteligenčnimi testi.

Posebno vprašanje je **vpogled v ocene** polnoletnega dijaka, ki se nasproti staršem sklicuje na pravico do zasebnosti. Starši imajo pravico do vpogleda v ocene polnoletnega dijaka, če so ocene javne. Če pa niso, je šola dolžna posredovati le informacijo o tem, ali je otrok vpisan v določeni letnik in ali izpolnjuje šolske obveznosti. Na te podatke so lahko vezane določene pravice in dolžnosti staršev v zvezi s preživetjem otroka.

Zasebnost zaposlenih

Meje dovoljenih posegov v zasebnost v primeru zaposlitve v javnem sektorju so po naravi stvari drugačne kot v povsem zasebnih odnosih. Javnost ima interes nadzorovati delovni proces v javnih službah in preprečevati morebitne zlorabe. Vendar pa imajo tudi javni uslužbenci upravičen interes za neko mero zasebnosti. Varovanje zasebnosti na delovnem mestu tako ni izključeno.

Pravica do zasebnosti vsebuje tudi **varstvo osebnih podatkov**. Šola razpolaga z osebnimi podatki učencev, staršev in učiteljev. Osební podatki se zbirajo le neposredno od posameznika, na katerega se nanašajo. Zakon pa lahko določi, da se za posamezne primere podatki zbirajo tudi od drugih oseb ali pridobivajo iz obstoječih zbirk. Učenec oziroma njegovi starši lahko od šole zahtevajo informacijo o podatkih, ki jih zadevajo, pa tudi o tem, komu so bili podatki posredovani.

Varstvo osebnih podatkov je ustavno zagotovljena človekova pravica. Ustava med drugim določa, da je prepovedana uporaba osebnih podatkov v nasprotju z namenom njihovega zbiranja in ob njihovi zlorabi zagotavlja sodno varstvo.

Natančnejše določbe o varstvu osebnih podatkov vsebuje Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur. list RS 86/04, v nadaljevanju: ZVOP-1). Zakon določa tudi sankcije v primeru kršitev – odgovornost za prekršek. Zloraba osebnih podatkov je kaznivo dejanje po Kazenskem zakoniku.

6.6 PRAVICA DO DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

Pravica do družinskega življenja pripada staršem in otrokom. Na pravico se nanaša 53. člen Ustave RS, ki nalaga državi obveznost varovanja

družine ter ustvarja za to varstvo ustrezne razmere. Pravica do družinskega življenja je varovana tudi s 16. členom KOP. Je tesno povezana s pravico do zasebnosti, tako da je včasih kršitev težko definirati. Pomeni tudi varstvo pred najrazličnejšimi posegi države in s tem tudi šole v družinsko skupnost vse dotlej, dokler otroci v njej niso ogroženi. Samovoljno in nezakonito vmešavanje v družino je kršitev pravice. Za starše pomeni pravico do odgovornega in samostojnega starševstva. Vsebuje po eni strani pravico, da so starši samostojni v zvezi z vzdrževanjem, vzgajanjem in izobraževanjem otrok, po drugi pa vsebuje njihovo odgovornost in dolžnost to tudi zagotoviti. Pravica do družinskega življenja za otroke pomeni varno in srečno otroštvo. Otrok ne sme biti proti volji staršev ločen od družine, razen kadar se v skladu z zakonom v sodnem postopku odloči, da je taka ločitev nujna zaradi zavarovanja otroka. Šola bi posegla v pravico do družinskega življenja na primer s tako organizacijo, ki bi namerno ločevala otroke od staršev.

Kršitev te pravice je razkrivanje podatkov o družini oziroma iz življenja družine. Kadar mora učitelj zaradi zavarovanja koristi otroka pridobiti kakšen podatek iz družinskega življenja, mora to narediti čimbolj obzirno in nikakor ne pred celotnim razredom. Učitelj mora ukrepati tudi, če kdo od učencev sam razkriva stvari iz družinskega življenja vsemu razredu, saj ni sposoben predvideti vseh posledic svojih izjav.

Šola ne sme zlorabljati pravic otroka zoper starše, ker bi s tem posegla v pravico staršev in otroka do zasebnosti in do družinskega življenja. Starši imajo namreč pravico do odgovornega in samostojnega starševstva.

6.7 PRAVICA DO DOSTOJANSTVA

Pravica do dostojanstva je posebna pravica tako odraslih kot otrok. Ustava RS jamči varstvo osebnostnih pravic in spoštovanje človekovega osebnega dostojanstva (34. in 35. člen). Pravica varuje posameznika pred žaljivim odnosom in ponižujočim ravnanjem. KOP vsebuje številne določbe, ki posredno varujejo otrokovo dostojanstvo (16., 23., 37. in 38. člen). V primeru kršitve pravice, ki jih lahko stori vsakdo na primer z objavo žaljive vsebine v medijih ali z neposredno žalitvijo, je zagotovljeno sodno varstvo v civilnih in kazenskih postopkih.

7

Kršitev pravic v vzgoji in izobraževanju

V praksi vzgoje in izobraževanja lahko pride do kršitev človekovih pravic pri vseh udeležencih vzgojno-izobraževalnega procesa, od učencev do učiteljev in staršev.

Na podlagi pritožb, s katerimi se posamezniki obrnejo na Varuha človekovih pravic, so v naših šolah največkrat **ogrožene** naslednje **pravice otrok**:

- *pravica do izobrazbe,*
- *pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti,*
- *svoboda izražanja,*
- *svoboda vesti,*
- *pravica do zasebnosti in*
- *pravica do družinskega življenja.*

Pri **učiteljih** so lahko ogrožene:

- *pravica do dostojanstva,*
- *pravica do zasebnosti,*
- *svoboda izražanja,*
- *svoboda vesti,*
- *pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti,*
- *svoboda dela.*

Staršem so lahko kršene:

- *pravica do odgovornega in samostojnega starševstva,*
- *pravica do zasebnosti,*
- *pravica do družinskega življenja itd.*

7.1 PRIMERI PRITOŽB VARUHU

Izbrani primeri pritožb Varuhu v zadnjih letih zadevajo različne prej našteje pravice udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa. Vsebina pobud je avtentična, toda nekoliko prirejena. V komentarju je smiselno povzeta vsebina odgovora Varuha vlagatelju pobude.

7.1.1. Položaj polnoletnih dijakov v srednjih šolah in omejevanje pravic

Primer:

Opravičevanje odsotnosti polnoletnih dijakov

Učitelj v srednji strokovni šoli je razrednik v razredu, v katerem je večina dijakov polnoletnih. Polnoletni dijak mora v skladu s Pravilnikom o šolskem redu v srednjih šolah (Ur. list RS, št. 82/04) za odsotnost od pouka prinesiti opravičilo staršev. V zvezi s tem smo Ministrstvo prosili za stališče do problematike opravičevanja odsotnosti polnoletnih dijakov od organiziranih oblik vzgoje in izobraževanja, do vprašanj njihovih pravic in dolžnosti v srednjih šolah nasploh in do našega prepričanja, da bi morale biti kakršnokoli omejevanje pravic polnoletnim dijakom določeno v ustreznem zakonu.

Komentar:

Ministrstvo zagovarja stališče, da je treba vse dijake v srednjih šolah obravnavati enako, ne glede na njihovo polnoletnost, saj to določa Pravilnik o šolskem redu v srednjih šolah z določbo drugega odstavka 1. člena. Skladno s Pravilnikom tako tudi soglasje polnoletnega dijaka za to, da šola obvešča njegove starše oziroma zakonite zastopnike o vpisu in poteku njegovega izobraževanja, ni več potrebno. S tako oblikovanim stališčem se ni mogoče strinjati. Pri vsebinskem analiziranju določb pravilnika je poleg nekaterih drugih vprašanj zlasti sporno izenačevanje mladoletnih in polnoletnih dijakov. **Iz ustavno zahtevane podrejenosti podzakonskih aktov Ustavi in zakonu je izvirno določanje pravic in dolžnosti pravnih subjektov izključno stvar zakona.** Uredbe vlade, pravilniki ministrov in drugi podzakonski akti lahko določajo le način izvrševanja zakonskih določb in njihovo operacionalizacijo. Podzakonski akti torej ne morejo preseči zakonsko določenih norm, a v Pravilniku se je zgodilo prav to. Očitna je nezakonitost določbe Pravilnika, da "pravice in dolžnosti dijaka izhajajo iz statusa dijaka in so enake za mladoletne in polnoletne dijake". Takšna norma na ravni Pravilnika je v direktnem nasprotju z normo zakona, da "roditeljska pravica preneha s polnoletnostjo otroka, to je, ko dopolni osemnajst let ali če mladoletnik pred polnoletnostjo sklene zakonsko zvezo" (člen 117/1 Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Ur. list RS, št. 69/04; v nadaljevanju: ZZZDR).

Neposredna praktična posledica nezakonite norme pravilnika je, da morajo starši opravičevati odsotnost od pouka polnoletnemu dijaku, nad katerim nimajo več roditeljske pravice. Polnoletni dijak je polno kazensko odgovoren za svoja ravnanja, lahko sklepa vse pravne posle, samostojno prevzema vse pravice in obveznosti, svojega (utemeljenega) izostanka od pouka pa naj ne bi bil sposoben opravičiti. Zdi se, kot da pravilnik roditeljsko pravico, katere trajanje je omejeno z zakonom, podaljšuje.

Vendar je pravice in dolžnosti polnoletnih dijakov dvomljivo vezati na dolžnost preživljanja. Ta dolžnost, kot je določena v 103. in 123. členu ZZZDR, sama po sebi še ne daje staršem posebnih pravic, povezanih s pravicami in dolžnostmi polnoletnih dijakov v šoli (vpis in izpis iz šole, opravičevanje odsotnosti dijakov od organiziranih oblik vzgojno-izobraževalnega dela, seznanjenost z učenim uspehom in druge). Če so starši zgolj zaradi dolžnosti preživljanja dolžni opravljati nekatere obveznosti do svojih otrok, po ZZZDR pomeni, da to lahko počnejo, dokler se otroci redno šolajo, oziroma najdlje do dopolnjenega šestindvajsetega leta njihove starosti. S tem so študenti, ki jih prav tako preživljajo starši, v enakih (podobnih) situacijah v povsem drugačnem položaju.

Omejevanje pravic polnoletnim dijakom in dejstvo, da je njihov položaj v celoti izenačen z mladoletniki, nima ustrezne zakonske podlage. Če je cilj države, da kar največ mladostnikov dokonča srednjo stopnjo izobrazbe in če obstaja prepričanje, da je to v veliki meri odvisno od staršev, je treba vprašanja rešiti nedvoumno, tako da se določene pravice, ki so povezane s šolskim delom in uspehom, polnoletnim dijakom omejijo samo pod pogoji, ki jih določa Ustava.

7.1.2. Obveznost oziroma dolžnost ali pravica učencev in dijakov do sodelovanja pri različnih oblikah vzgoje in izobraževanja

Primer:

Sodelovanje na šolski ekskurziji

Varuhu so se pritožili starši učenca, ki mu je šola prepovedala sodelovanje na organizirani šolski ekskurziji, ker je nemiren in moteč. Ukrep je utemeljevala s tem, da ne more

zagotoviti varnosti ostalih učencev in njega. Starši otroka so se pritožili tudi na Inšpektorat RS za šolstvo in šport.

Komentar:

Inšpektorat za šolstvo in šport (IŠŠ), ki je glede na kratek rok telefonsko poizvedoval in posredoval na šoli, je ugotovil napake v postopku obveščanja staršev o ekskurziji ter v obveščanju staršev motečega otroka, da se ekskurzije ne more udeležiti (slednjih sploh niso obvestili, to dejstvo so ustno sporočili otroku dva dni pred odhodom). Zaradi posredovanja IŠŠ je šola predvideno ekskurzijo odpovedala oziroma jo je preložila, prvotni kraj je spremenila in zagotovila dodatnega spremljevalca. Ekskurzije so se nazadnje udeležili vsi učenci.

Primer:

Obveznost udeležbe na maturantskem izletu

Pritožila se je dijakinja gimnazije, kjer je maturantski izlet obvezen oziroma je mogoče manjkati le na podlagi zdravniškega opravičila. Dijak mora opravičilo prinesiti osebno ravnatelju, ki opravi z njim še pogovor. Dijakinja meni, da maturantski izlet, ki ga plača dijak v višini okrog 400 €, ne more biti obvezen in sprašuje za mnenje.

Komentar:

Varuh človekovih pravic nima pristojnosti pravnega svetovanja in tolmačenja predpisov, ki urejajo posamezne pravice. Pristojnosti varuha po ZVarCP so omejene na državne organe, organe lokalne skupnosti ali nosilce javnih pooblastil, kadar s svojimi akti ali ravnanjem kršijo človekove pravice in temeljne svoboščine oziroma povzročijo druge nepravilnosti. Pred posredovanjem varuha pa mora posameznik najprej sam poskušati rešiti problem z organi, ki so za to pristojni. Ker dijakinja ni sporočila podrobnosti o maturantskem izletu - kje, na kakšen način in kot katero vrsto dejavnosti ga je šola določila, se nismo mogli opredeliti do vprašanja, ali je izlet obvezen ali ne.

33. člen Zakona o gimnazijah (Ur. list RS, št. 12/96; v nadaljevanju: ZGim) med drugim določa, da organizirano izobraževalno delo obsega poleg pouka in obveznih izbirnih vsebin tudi strokovne ekskurzije. Skladno s 35. členom

ZGim se izobraževalno delo v gimnaziji izvaja po letnem delovnem načrtu, ki določa obseg in razporeditev pouka in drugih oblik izobraževalnega dela po predmetniku. Tretji odstavek omenjenega člena pa določa, da šola lahko **v letnem delovnem načrtu** za dijake, ki to želijo, v soglasju z njihovimi starši organizira izobraževalno delo, ki ni sestavina predmetnika.

To pomeni, da bi bil maturantski izlet lahko organiziran kot izobraževalno delo, ki ni sestavina predmetnika, če je program izleta izobraževalne narave (ogled kulturno- zgodovinskih znamenitosti, geografskih značilnosti določene pokrajine itd.), a bi ga morala šola na željo dijakov in v soglasju z njihovimi starši opredeliti že v letnem delovnem načrtu. Le v tem primeru bi imela šola podlago za to, da od dijaka, ki se je k vnaprej predvideni omenjeni obliki izobraževalnega dela prijavil in si nato premislil, zahteva zdravniško opravičilo.

7.1.3. Pravica do zasebnosti v šoli

Primer:

Pregled omar dijakov v dijaškem domu

Dijak, ki v času pouka stanuje v dijaškem domu, se je pritožil nad ravnanjem ravnateljice, ki je dijakom brez njihove vednosti in navzočnosti pregledala omare in pisalne mize v njihovih sobah ter jim pobrala nekaj stvari. Dijaka je zanimalo, če si ravnateljica to na tak način res lahko privošči.

Komentar:

Po proučitvi pobude, predpisov in na podlagi poizvedovanja pri ravnateljici dijaškega doma smo ugotovili, da je bila dijakom kršena pravica do zasebnosti, še posebej, ker so garderobne omare in pisalne mize v pravilih za bivanje v dijaškem domu opredeljene kot zasebni prostori dijakov. Pregled omar je bil opravljen na nesprejemljiv način (brez vednosti in navzočnosti dijakov, brez ustreznega zapisnika), predvsem pa brez ustrezne pravne podlage. Ravnateljici smo predlagali spremembo oz. dopolnitev pravil. Svetovali smo ji, da jih dopolni skupaj z dijaki. Za nasvet se je zahvalila.

7.1.4. Pravice otrok s posebnimi potrebami

Pravice otrok in mladih s posebnimi potrebami do izobraževanja in usposabljanja na podlagi enakih možnosti, do najvišje ravni zdravstvenih standardov in storitev ter do takšne skrbi in pomoči, ki naj ustreza njihovemu stanju in zmožnostim za njihovo čim večjo socialno vključenost, so v pobudah Varuhu najpogostejše izpostavljali njihovi starši, pa tudi mladostniki sami. V nekaj primerih so bili pobudniki strokovni delavci vzgojno-izobraževalnih zavodov, v enem primeru nevladna organizacija. Težave, s katerimi so se srečevali, so raznovrstne in izhajajo iz strokovno ne povsem jasnega in ne dovolj dodelanega koncepta vključevanja otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami v vse oblike družbenega življenja, ki mu poleg trdnih strokovnih temeljev manjka celovit akcijski načrt s finančnim okvirjem, ki bi bil podlaga za uresničevanje inkluzije. Težave imajo tako vse skupine znotraj kategorije otrok, kot so opredeljeni v Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. list RS, št. 54/00; v nadaljevanju: ZUOPP), in v vseh življenjskih obdobjih, od predšolskega, osnovnošolskega, srednješolskega do visokošolskega. Najštevilčnejše so bile pobude s področja otrok z motnjami v duševnem razvoju, z motnjami vedenja in osebnosti, ukvarjali smo se tudi s problematiko dolgotrajno bolnih, ki se izobražujejo v bolnišničnih vrtcih in šolah. Pritožbe staršev oziroma njihovih zakonitih zastopnikov, v nekaterih primerih dijakov in študentov ter posameznih vzgojno-izobraževalnih zavodov kažejo na strokovno zahtevno, multidisciplinarno problematiko. Za njeno razreševanje bi bili potrebni velika medresorska povezanost in usklajenost. Predpisi, ki urejajo to področje, premalo dosledno upoštevajo mednarodne dokumente, kot so: KOP (1989), Salamanška izjava (1994), Resolucija o vključevanju invalidnih otrok in mladostnikov v splošne vzgojno-izobraževalne sisteme (1990) ter Priporočilo R(92)6, ki ga je leta 1992 sprejel Odbor ministrov Sveta Evrope o usklajeni politiki rehabilitacije invalidov.

Pritožbe staršev otrok z motnjami v duševnem razvoju izražajo kritiko obstoječega sistema, ki po njihovem mnenju ne deluje skladno z določbami ZUOPP. Njihov glavni očitke je, da država ni vzpostavila sistema mreže rednih šol, ki bi poleg osnovnih šol s prilagojenim programom sprejemale otroke z lažjimi

motnjami v duševnem razvoju, in ki bi hkrati omogočale tudi drugim z zmernimi motnjami in (ali) še dodatnimi specifičnimi težavami prehajanje med programi. Prepričani so, da so obstoječi učni programi (prilagojen program z enakovrednim izobrazbenim standardom in tisti z nižjim izobrazbenim standardom) togi in onemogočajo napredovanje znotraj programa otrokom, ki imajo poleg lažje motnje v duševnem razvoju še kakšno specifično težavo na posameznem področju.

Starši so v pobudah izražali tudi zahtevo, da bi morale Komisije za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami pri oblikovanju strokovnega mnenja upoštevati tudi njihove želje, da se otroci izobražujejo v redni šoli skupaj z vrstniki, oziroma, da bi imeli otroci realno možnost prehajanja med programi, kar določa tudi ZUOPP.

Primer:

(Ne)enake možnosti za izobraževanje

Dijaki srednje šole so varuhu poslali protestno pismo, v katerem so opisali težave, s katerimi se dnevno spopadajo gibalno ovirani dijaki na njihovi šoli, pa tudi ostali dijaki, ki jim pomagajo premagovati zanje nepremostljive ovire. Na šoli se že več let izobražujejo tudi gibalno ovirani dijaki, ki zaradi arhitektonskih ovir večino pouka lahko obiskujejo le ob pomoči ostalih sošolcev. Šolska stavba namreč ni zanje prav nič prilagojena. V šolo lahko vstopijo samo s pomočjo drugih, prav tako se ne morejo samostojno gibati po preozkih hodnikih, številnih stopnicah in majhnih učilnicah. Na šoli nimajo prilagojenih sanitarij. Prepričani so, da je prav, da se dijaki s posebnimi potrebami izobražujejo skupaj z vrstniki, vendar bi moral ustanovitelj bolje poskrbeti za razmere, da bi bilo to lažje izvedljivo. Menijo, da je inkluzivno izobraževanje izjemno koristno za vse in da se drug od drugega veliko naučijo, predvsem spoštovanja, strpnosti in odgovornosti.

Komentar:

Primer (ne)zagotavljanja ustreznih prostorskih razmer in prilagoditev opreme dijakom s posebnimi potrebami ne kaže na zagotavljanje enakih možnosti za izobraževanje za vse. Od MŠŠ smo zahtevali informacijo o stanju opreme na šoli in možnosti za ustrezne investicijske posege za izboljšanje prostorskih razmer in odpravo ali vsaj ublažitev arhitektonskih ovir, ki jih opisujejo dijaki.

Predstavniki Ministrstva so pojasnili, da se zavedajo problemov arhitektonskih ovir pri starejših šolskih zgradbah, ki niso bile obnovljene v zadnjih letih, ko so že pričeli veljati strožji in sodobnejši predpisi na tem področju ter da je prenova šole predvidena v naslednjih letih. Zagotovili so, da bodo v bodoče to skušali hitreje reševati posebej z vsako šolo, v katero bodo vključeni dijaki s posebnimi potrebami. O siceršnjih načrtih Ministrstva glede zagotavljanja prostorskih in drugih ustreznih razmer za njihovo izobraževanje (tudi slepih in slabovidnih, gluhih, naglušnih in drugih) v običajnih srednjih šolah pa nismo prejeli odgovora, niti nam niso posredovali željenih podatkov o stanju na slovenskih srednjih šolah v zvezi s problematiko arhitektonskih ovir, dodatne opreme in prilagoditev, ki so potrebne za dijake s posebnimi potrebami za nemoteno obiskovanje in kakovostno spremljanje pouka. Šele na podlagi teh podatkov in podatkov, v katerih srednjih šolah se izobražujejo, bi bilo mogoče izdelati načrt postopnega odpravljanja vseh vrst ovir, ki so razlog za njihov neenakopraven položaj.

Primer:

Prevoz učencev s posebnimi potrebami v osnovno šolo

Varuhu se je pritožilo več staršev otrok s posebnimi potrebami zaradi težav pri zagotavljanju prevoza otrok v šolo. Navajali so, da imajo osnovne šole organiziran prevoz v šolo s šolskim avtobusom v dogovoru z občino. Vendar ga vsi otroci zaradi svojih motenj ne morejo koristiti. Zato je njihov prevoz treba rešiti drugače, pri tem pa se pogosto zatakne.

Komentar:

Brezplačni prevoz učencem zagotavlja Zakon o osnovni šoli (Ur. list RS, št. 81/06; v nadaljevanju: ZOsn). Otroci s posebnimi potrebami imajo to pravico zagotovljeno ne glede na oddaljenost njihovega prebivališča od osnovne šole, če je tako določeno v odločbi o usmeritvi. V odločbi o usmeritvi je treba pravico posebej določiti v primeru, da otrok stanuje manj kot štiri km daleč od šole. O načinu prevoza se šola dogovori s starši in lokalno skupnostjo. Neenakopraven položaj učencev s posebnimi potrebami je že v tem, da staršem učencev brez posebnih potreb za uveljavitev pravice ni potrebno posebej prositi.

Primer:**Vrsta zavoda vpliva na položaj osnovnošolskih otrok s posebnimi potrebami**

Starši so Varuhu izpostavili kot velik problem uveljavljanje pravice do brezplačnega prevoza za otroke, ki so z odločbo usmerjeni v posebni vzgojno-izobraževalni program, ki se izvaja v socialno-varstvenih zavodih. Iz pojasnil pristojnih izhaja, da je vrsta javnega zavoda razlog za to, da ti otroci, pa čeprav so šoloobvezni, pravice do brezplačnega prevoza nimajo, kar je nedopustno.

Komentar:

ZOsn ne omejuje te pravice z vrsto zavoda, v katerem se otroci izobražujejo. Tudi ZUOPP v svojih določilih nikjer ne pogojuje pravic, ki izhajajo iz tega in drugih predpisov za področje vzgoje in izobraževanja, z vrsto zavoda, ki izvaja določen vzgojno-izobraževalni program. Upravna razdelitev resorjev med različna ministrstva in druge državne organe ne bi smela imeti za posledico neenakega obravnavanja glede na to okoliščino, ki z vsebino pravice nima nikakršne povezave. Ker je osnovnošolsko izobraževanje obvezno za vsakogar, ni mogoče sprejeti stališča, da pri uresničevanju obveznosti in seveda tudi te pravice pripadajo le učencem, ki se izobražujejo v šolskem zavodu. Učenci so v program usmerjeni z odločbo državnega organa in ne obiskujejo socialnega zavoda po svoji volji ali volji njihovih zakonitih zastopnikov. Dejstvo, da določen zavod po klasifikaciji ne spada med vzgojno-izobraževalne, ampak med socialno-varstvene, ne bi smelo vplivati na pravico učencev do brezplačnega prevoza. Odločitev, da določene programe izvajajo tudi drugi zavodi in ne le vzgojno-izobraževalni, je sprejela država, zato ne bi smela različno obravnavati otrok, ki so na podlagi njene odločitve usmerjeni v programe, za katere je pristojno drugo ministrstvo.

Ker so socialno-varstveni zavodi v pristojnosti Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ), pravice do brezplačnega prevoza otrok, vključenih v posebne programe v teh zavodih, niso posebej opredeljene v podzakonskih predpisih za področje vzgoje in izobraževanja. Stališče MŠŠ je, da problem ni v njihovi pristojnosti. MDDSZ so predlagali, da dopolni 16. člen Zakona o socialnem varstvu tako, da bo dopolnitev vključevala tudi pravico do brezplačnega prevoza otrok.

Varuh s tem stališčem ne soglaša. Po našem mnenju gre za neenako obravnavo otrok, kar je v nasprotju s 14. členom Ustave Republike Slovenije. Menimo, da pravic tudi ni mogoče določati v podzakonskih predpisih, saj je to v nasprotju s 87. členom Ustave Republike Slovenije.

Pri izobraževanju zaradi svojih primanjkljajev, ovir oziroma motenj potrebujejo prilagoditve v izvajanju pouka. Zagotovljeni morajo biti ustrezni kadrovski in materialni pogoji. Zaskrbljujoče je, da se v zadnjem času srečujemo s primeri, ko so starši otrok brez posebnih potreb prepričani, da zaradi učenca s posebnimi potrebami, ki je vključen v posamezni razred, ostali učenci niso deležni potrebne skrbi in pozornosti učitelja, ker se le-ta domnevno preveč posveča učencu s posebnimi potrebami. Gre za problem velike storilnostne naravnosti naše šole, čemur se bo treba posvetiti v prihodnje, pa tudi nezadostne in vsebinsko vprašljive komunikacije s starši.

7.1.5. Varnost in telesna nedotakljivost

Pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti je še posebej ogrožena ob nasilju v šoli, ki je dokaj pogosta tema pritožb. Prizadeti so kritični do ukrepanja šol v primerih neprimernega vedenja zaposlenih do učencev oziroma dijakov, pa tudi v primerih nasilja med vrstniki, češ da je ukrepanje počasno in neučinkovito. Izražajo nezadovoljstvo z ugotovljenim stanjem in odrejenimi ukrepi pristojnega inšpektorata.

Dogodki nasilja v šoli pogosto pridejo v javnost in vedno zbujaajo začudenje, ogorčenje ter vprašanja o odgovornosti zaposlenih, ki nasilja ne znajo pravočasno prepoznati, ga opaziti, preprečiti in kadar se zgodi, primerno ravnati. Šola v takih trenutkih bolj kot grajo in javno obsodbo potrebuje nasvet, saj v njej prihajajo vse bolj do izraza različna nasprotja in to med vsemi udeleženci vzgojno-izobraževalnega procesa. Ob tem bi bilo razreševanje konfliktov in preseganje nasprotij neodgovorno nartiti le vsaki posamezni šoli kot instituciji sistema, v katerem bi morali biti vsi, ki vanj vstopajo, primerno opremljeni s poznavanjem pravic, dolžnosti in odgovornosti, predvsem pa bi morali biti dosti bolj strpni in

pripravljeni na sodelovanje. Usklajevanje vrednot je nujen proces v vsaki šoli, ki ga je mogoče kakovostno izvajati le po mirni poti, ob zadostnem spoštovanju, zaupanju in osebni kulturi vseh udeležencev. Zato morajo biti pravila in postopki, ki veljajo v šoli, jasno oblikovani, nedvoumni in zapisani. Dogodki nasilja so pretresljivi in za učence, starše ter delavce šole vedno stresni. So pa priložnost za razmislek o zaostritvi vprašanja odgovornosti posameznih strokovnih delavcev, ki so na šoli tudi za to, da v takih primerih ravnajo premišljeno, preudarno, strokovno in učinkovito, ter s tem pripomorejo k enakomernejši porazdelitvi odgovornosti na več ravni in je ne prepuščajo le vodstvu šole. Ker nekaterih situacij v šoli ne moremo preprečiti, je, ko se zgodijo, koristen vnaprej pripravljen "krizni načrt", ki vsebuje nujne aktivnosti, določa vrstni red postopkov, nosilce in njihove odgovornosti. Zaposleni naj bi bili nanje čim boljše pripravljeni in organizirani, da bodo naredili kar najmanj napak in škode. Vsebinska podlaga je v določilih Pravilnika o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli, ki predpisuje postopke ob ugotovljeni kršitvi šolskih pravil, način in potek izrekanja vzgojnih ukrepov in nosilce postopkov. V tem smislu je treba dopolniti hišni red šole in s tem seznaniti učence, starše in delavce šole. Nujno je povečanje nadzora strokovnih delavcev nad učenci tudi s povečanjem števila dežurnih učiteljev (kar naj ima prednost pred zunanjimi varnostniki!) ter strokovno izobraževanje zaposlenih za pravočasno prepoznavanje znakov nasilja in s tem za zagotavljanje več možnosti za njegovo preprečevanje, ob nasilnih dogodkih pa pravilno ukrepanje.

Primer:**Nezadovoljstvo staršev z ugotovitvami in ukrepanjem inšpektorja**

Predstavniki staršev so v pismu Varuhu izrazili nezadovoljstvo z ugotovitvami in ukrepanjem šolskega inšpektorja. Napisali so, da se je ob prijavi nepravilnosti pri vodenju in poslovanju šole, kršenja predpisov in nesprejemljivega ravnanja učiteljice z učenci inšpektor sicer odzval, a ni preveril vseh navedb in pritožb staršev, postopki reševanja so po njihovem mnenju predolgo trajali, končni rezultati pa se niso skladali z željami, pričakovanji in prepričanjem staršev, da bi bilo potrebno disciplinsko ukrepanje zoper učiteljico in razrešitev ravnatelja.

Komentar:

V vsebinskem smislu bi pobuda zahtevala tudi določen poseg v šolski sistem, čeprav so že v sedanjem s predpisi predvideni ukrepi, ki jih pristojni lahko uporabijo ob ugotovljenih nepravilnostih. Včasih so razlogi za pretirano tolerantnost do postopkov posameznikov na šoli nerazumljivi. A možnosti za hitro in primerno ukrepanje v veljavnih predpisih vsekakor obstajajo.

V opisanem primeru odgovorni niso znali pravočasno oceniti teže problemov, posledic in razsežnosti, ki jih navadno dobijo delne ali neustrezne rešitve. Morda so z odločnejšimi potezami odlašali tudi zato, ker se je ravnatelj s koncem šolskega leta iztekal mandat in se je začel razpisni postopek za izbiro novega ravnatelja šole, pa so pristojni v tem videli priložnost za umiritev razmer, izboljšanje šolskega vzdušja in druge spremembe na bolje.

Glede na pristojnosti se Varuh ne more spuščati v vsebinsko presojo dela organov. Trditve inšpektorja, da dejanja učiteljice na taboru niso opredeljena kot protipravna v šolskih predpisih, so pa del nenapisanih postav, mečejo senco na njegove ugotovitve. Inšpektor je imel pri odločanju o ugotovitvah izrednega inšpekcijskega nadzora lahko težave zato, ker je šlo pri posameznih dejanjih za stične točke z inšpekcijo dela oziroma s področjem nadzora še drugih inšpekcijskih služb. Vendar pa to ni razlog, da zadeve ni predal pristojnim.

Ker je z novim šolskim letom prevzela vodenje šole nova ravnateljica, so obstajale realne možnosti za izboljšanje stanja na šoli, za povrnitev ugleda in javne podobe, ki jo je šola imela nekdaj. Ugodno šolsko vzdušje in ugled je lažje in hitreje napraviti, kot pa ga vzpostaviti in vzdrževati.

Primer:**Vzgojni ukrep za kršitev šolskih pravil**

V vednost smo prejeli pritožbo, ki so jo starši naslovili na ravnatelja in na Inšpektorat RS za šolstvo in šport. Razlog zanjo je bil dogodek, ki se je zgodil njihovemu sinu v šoli in je imel za posledico izrek vzgojnega ukrepa. Zaradi kršenja hišnega reda, neupoštevanja navodil učitelja ter ogrožanja življenja in zdravja je bil učencu izrečen strogi

opomin razrednika. Po njegovem opisu dogodka so imeli učenci tisti dan prosto uro in so se zadrževali v podstrešni učilnici. Bili so pod nadzorom učiteljice likovne vzgoje. Zaradi razposajenosti je nekdo skozi strešno okno vrgel sošolčevo peresnico in z dovoljenjem navzoče učiteljice je nekaj učencev zlezlo na streho šolskega poslopja po peresnico. Ko so se želeli vrniti, naj bi jim učiteljica zaprla strešno okno, a čez čas je nekdo okno le odprl, da so se lahko vrnili. Teden dni po dogodku je razredničarka po telefonu obvestila starše, da se morajo zglasiti v šoli zaradi prevzema izdanega vzgojnega ukrepa. Doma so se z otrokom temeljito pogovorili in na osnovi pogovora zaključili, da ukrep ni utemeljen, saj naj bi izhod učenca na streho skozi strešno okno učiteljica dovolila in bila pri dogodku navzoča. Menili so, da otrok ni odgovoren za očitano kršitev šolskega reda in zahtevali izbris vzgojnega ukrepa.

Komentar:

Staršem smo pojasnili zakonske pristojnosti Varuha in nadaljnji potek obravnavanja pobude. Šolo smo pozvali, da pritožbo obravnava v skladu z 39. členom Pravilnika o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli in jo zaprosili za kopijo odgovora staršem. Enako smo pozvali tudi Inšpektorat.

Ugotovili smo, da je ravnatelj po tem, ko mu je razredničarka predlagala izrek vzgojnega ukrepa, ravnal skladno s predpisi, zato v tem pogledu nismo ugotovili nepravilnosti in kršitev predpisov. Drugo vprašanje pa je, ali je dovolj podrobno preveril vse okoliščine izhoda učencev na streho in ali se ni morda preveč zanesel na ugotovitve razredničarke. Iz obrazložitve sklepa komisije o potrditvi izrečenega vzgojnega ukrepa izhaja, da je ravnatelj z učiteljico likovne vzgoje opravil pogovor in ji svetoval, kako naj ravna v prihodnje ob podobnih situacijah. Kot kaže, je zaznal, da le ni ravnala povsem primerno in da se ni znašla, kot bi se v dani situaciji morala. V času obravnavanja pobude pri Varuhu smo se s starši nekajkrat pogovarjali tudi po telefonu. Starši so nakazovali nekatera nesprejemljiva ravnanja s strani šole. Tako naj ne bi bili kaznovani vsi učenci, ki so splezali na streho, pa tudi otrokova pisna izjava o nedovoljenem izhodu naj bi bila od njega izsiljena. Če bi se izkazalo, da so njihove navedbe resnične, je to gotovo nekorektno in krivično. A Varuh tega nima možnosti preveriti na način, da bi dobil povsem jasno in nedvoumno sliko o dogajanju. Zato smo s pomisleki staršev seznanili šolsko inšpektorico.

Skladno s pooblastili Varuh s svojimi aktivnostmi ne more doseči rešitve pritožbe tako, kot so morda starši pričakovali. Ne more preverjati dokumentacije posamezne šole v smislu nadzora in ne more posegati v strokovna ter vsebinska vprašanja s kateregakoli področja. Prav tako ne more vplivati na posamezne organe v tem smislu, da bi jim dajal smernice za odločanje ali zahteval spregled katerega od zakonsko določenih pogojev.

Težko se je opredeliti do vprašanja, ali se je učencu zgodila krivica. Kljub temu, da je komisija za obravnavo pritožbe potrdila izrečeni vzgojni ukrep, je bilo iz obrazložitve mogoče razbrati pozitivno naravnost in prizanesljivost učiteljev in ravnatelja do učenca. Ravnatelj se je z njim o dogodku dvakrat pogovarjal. Učenec je dejanje obžaloval in zagotovil, da se mu kaj podobnega ne bo več primerilo, kar vendarle kaže na zrelega in odgovornega mladostnika, ki razume možne posledice nepremišljenega dejanja.

Inšpektorica je v izrednem inšpekcijskem nadzoru ugotovila pomanjkljivosti in nedoslednosti: razredničarka in ravnatelj v ugotovitvenem postopku nista vodila predpisane dokumentacije; za izrek vzgojnega ukrepa je bil uporabljen napačni obrazec; pomanjkljiva je bila obrazložitev ukrepa; obstajal je dvom o okoliščinah učenčevega dejanja, pa ravnatelj vzgojnega ukrepa ni zadržal; podan je bil sum kršitve določil pravilnika o zbiranju in varstvu osebnih podatkov. Ravnatelj šole je odredila naročilo in nasvet.

Ob takih dogodkih je razumljivo, da so starši lahko prizadeti. Kljub temu pa smo jim svetovali, da neprijetno izkušnjo čim prej pozabijo. Pogosto vztrajanje v dokazovanju, kdo ima prav, na koncu ne prinese olajšanja in ne da pravega zadoščenja nobeni strani.

7.1.6. Psihično in verbalno nasilje

Razprava o psihičnem in verbalnem nasilju v naših šolah je zahtevna, saj nimamo relevantnih podatkov o tem, koliko tovrstnega nasilja se dogaja v naših šolah. Tudi pritožb Varuhu človekovih pravic s to tematiko je malo. Težko je potegniti ločnico med verbalnim in psihičnim nasiljem. Vsako verbalno nasilje je tudi psihično. Psihično nasilje ni vedno verbalno. Lahko

se izrazi z neverbalno komunikacijo, kar posameznik lahko doživlja še bolj intenzivno in to še težje opiše in dokaže.

Vrsta mednarodnih dokumentov zavezuje državo, da zagotavlja razmere, pogoje in ukrepe za preprečevanje vsakršnega nasilja v šoli. Ker pa so otroci v šoli najšibkejša skupina, naj posebej opozorimo na določila KOP v zvezi s tem.

Tako 2. točka 28. člena KOP zavezuje državo, da je dolžna z ustreznimi ukrepi zagotoviti, da se bo v šolah disciplina uveljavljala na način, ki je skladen z otrokovim človeškim dostojanstvom. Nadalje 19. člen KOP nalaga državam podpisnicam vrsto obveznosti:

- 1. Države podpisnice bodo sprejele vse ustrezne zakonodajne, upravne, družbene in vzgojne ukrepe, da bi otroke zavarovali pred vsemi oblikami telesnega ali duševnega nasilja, poškodb ali zlorab, zanemarjanja ali malomarnega ravnanja, trpinčenja ali izkoriščanja, tudi spolnih zlorab, medtem ko je pod skrbništvom staršev, zakonitih skrbnikov ali katere koli druge osebe, ki skrbi zanj.*
- 2. Takšni ukrepi naj bi, če je to primerno, vsebovali učinkovite postopke za sprejemanje socialnih programov, ki naj otroku in tistim, ki skrbijo zanj, zagotavljajo potrebno podporo, kakor tudi druge oblike zaščite ter ugotavljanje, obveščanje, prijavljanje, preiskovanje, obravnavanje in spremljanje prej naštetih primerov trpinčenja otrok in, če je potrebno, poseg sodišča.*

S psihičnim in verbalnim nasiljem se povezuje tudi 7. člen KOP, po katerem ima otrok od rojstva pravico do imena. Prav tako 16. člen med drugim določa, da noben otrok ne sme biti izpostavljen samovoljnim niti nezakonitim napadom na njegovo čast in ugled ter da ima pravico do zakonitega varstva pred tem. Tudi 37. člen nalaga državam obveznost, da bodo države podpisnice zagotovile, da ne bo noben otrok izpostavljen mučenju, krutemu, nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju.

Določila KOP so vgrajena v šolske predpise, toda v praksi se v šolah dogajajo različne oblike nasilja.

Primer:**Pravica do imena**

Učitelj je poklical dijakinjo k tabli, da bo vprašana. Poklical jo je s priimkom, kar jo je zelo motilo. To se je redno dogajalo tudi dijakinji na drugi šoli, ki je doživljala vztrajno poime-novanje po priimku s končnico -ič kot hudo psihično nasilje in nepotrebno izpostavljanje njene neslovenske narodnosti.

Komentar:

Dijakinji je bila kršena pravica do imena, ki jo določa 7. člen KOP. Klicanje dijakov samo po priimku ni primerno (razen morda, kadar gre za klicanje po seznamu) in tudi ne ogroža učiteljeve avtoritete. Najbolje je doseči sprejemljiv dogovor učitelja z dijaki, kakšno bo njihovo medsebojno naslavljanje ob posameznih priložnostih. Popolnoma neetičen in neprofesionalen pa je vsakršen nacionalistični prizvok ali celo takšne izjave učiteljev pri naslavljanju dijakov.

Primer:**Zahteva za zamenjavo profesorja angleščine v 4. letniku gimnazije**

Pobudo so Varuhu napisali dijaki. Naslovili so jo tudi na Inšpektorat RS za šolstvo in šport. Napisali so, da se pritožbe čez ravnanje profesorja vlečejo že vrsto let. Skupaj s starši opozarjajo na slabo kakovost pouka in nepedagoško obnašanje profesorja. Vodstvo šole pripomb ne jemlje resno. Vse ostaja pri pogovorih in dogovorih, ki se jih učitelj ne drži. Med drugim ne delajo po programu za 4. letnik gimnazije, njihovih napak med uro ne popravlja in jim ne pomaga. Čaka na pravilen odgovor, lahko tudi celo uro. Celu uro lahko sprašuje enega samega dijaka in ga žali z besedami: prašič, govedo, da so za na Levca. Zamuja k učnim uram, še posebej, kadar je predvideno preverjanje in ocenjevanje znanja. Ocenjuje izredno strogo, najvišja ocena je dobro (3). Pri pouku le redko uporabljajo učbenike ali delovne zvezke. Zaradi strahu pred njegovimi izpadi med urami sploh ne upajo govoriti. Na vprašanje, kaj bodo pisali za preverjanje znanja, odgovori, da francoščino. Bliža se matura. Vse so že poskusili, a so nemočni. Že četrto leto so štiri ure pouka tedensko neizkoriščene. Na zadnjem sestanku z razredničarko in ravnateljem so jim ponudili še dve dodatni uri (da bi nadoknadili učiteljevo odsotnost), kar se zdi dijakom neprimerno.

Komentar:

Dijaki so se s pritožbo zelo pozno (v začetku druge polovice šolskega leta) obrnili na pristojni organ, a je bilo razlog za to treba iskati v nerazumevanju vodstva šole za njihova opozorila v preteklosti. Na ravnatelja so se namreč obrnili že v začetku tretjega letnika, pa jih ni jemal resno in jih je tolažil, naj potrpijo.

Inšpektor, ki se je na pritožbo odzval, glede vrzeli pri podani učni snovi ni mogel ničesar popraviti za nazaj. Zato je lahko le podprl ravnatelja pri njegovi odločitvi o dodatnih urah pouka angleščine ter mu odredil redne tedenske hospitacije pri učiteljevih učnih urah. Ukrep je bil namenjen nadzoru glede nadomestitve primanjkljajev v znanju dijakov ter učiteljeve komunikacije z dijaki.

Pobuda je značilen primer, da odrasli mladih ne jemljejo dovolj resno in se ne odzivajo na njihove kritike in pripombe.

Primer:**Nesprejemljiva komunikacija učitelja z učencem in starši**

Oče je opisal potek in vsebino pogovora z učiteljem na govorilni uri v zvezi z uspehom otroka pri enem od vzgojnih predmetov. Sin je odličen učenec osnovne šole in v šoli nima težav. Do decembra je prejel pri glasbeni vzgoji dve slabi oceni. Ker razlogov za slabi oceni ni vedel, so starši menili, da je najbolje, da se pogovorijo z učiteljem na govorilni uri. Izvedeti so želeli za vse ocene pri tem predmetu v šolskem letu, učitelja so nameravali vprašati po njegovih merilih za ocenjevanje znanja, nekaterih nenavadnih pravilih, ki jih je uporabljal za izboljšanje zaključne ocene učencev, predvsem pa so želeli izvedeti, kaj lahko učenec še stori za doseg odličnosti pri predmetu. Pogovor z učiteljem je že od samega začetka potekal nesprejemljivo, nekorektno in nestrokovno, skratka tako, da je bil oče prepričan, da je učitelj kršil vrsto pravic otroku, pa tudi njemu. Zamudil je na govorilno uro, na vprašanje o ocenah je očeta osorno zavrnil, da bi jih moral poznati. Ves čas pogovora je izražal videz, kot da je v nerodnem položaju. Vprašanje o vsebini znanja oziroma ocene mu je pojasnil, a zbegano in negotovo, predvsem pa ne skladno s pričakovanji, da je glavno merilo pri ocenjevanju poznavanje vsebine posameznih učnih delov, enot in predmeta nasploh. Nesprejemljiva se je očetu zdela njegova ugotovitev, povedana v posmehljivem tonu, da je sin pač povprečen otrok.

Učitelj ni hotel niti poslušati njegovih argumentov, da sinove ocene in drugi uspehi pri ostalih predmetih dokazujejo, da ne sodi le v povprečje. Trdil je svoje, namreč da drugi učenci pri glasbeni vzgoji nimajo težav in naj učenec z več vaje skuša doseči lepe, a še vedno le povprečne ocene. Oče je menil, da ga je s tem, ko ga je označil za povprečneža, stigmatiziral in negativno vplival na njegovo samopodobo. Pri zaključevanju ocene v prejšnjem šolskem letu je oče učitelju očital nespoštovanje predpisov, saj naj bi višjo oceno v spričevalu pogojeval z obiskovanjem pevskih vaj, česar pa navsezadnje sploh ni spoštoval. Učitelj je na govorilni uri postajal vse bolj razburjen in pogovor se je končal s kričanjem na učenca in na očeta. Cilja, ki si ga je oče zadal pred obiskom govorilne ure, ni dosegel. Ni izvedel za učiteljeva merila pri ocenjevanju znanja, ni dobil vpogleda v izdelke in ocene v šolski dokumentaciji, ni izvedel niti tega, kaj in kako naj zna otrok, da bo lahko pridobil odlično oceno, ki bo odraz njegovega znanja in vloženega truda. Izvedel pa je, da bo odslej učiteljevo ocenjevanje res subjektivno, njegovo jezo bo v največji meri občutil učenec. Pritožbo je oče poslal ravnatelju in svetu šole, Inšpektoratu RS za šolstvo in šport in Varuhu človekovih pravic.

Komentar:

Pobudnika smo seznanili s pristojnostmi VČP po zakonu. Pooblastila Varuha so v primerih, kot je njegov, precej omejena. Narobe bi bilo, če bi Varuh delal zaključke pred ali vzporedno z organi, ki so ustanovljeni prav zato, da nadzirajo zakonitost dela in spoštovanje predpisov nosilcev javnih funkcij ter predstavnikov oblasti oziroma spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Zato smo pozvali pristojni organ k obravnavi pritožbe, ugotovitvi stanja in ob ugotovljenih nepravilnostih k primernemu ukrepanju. Od šolskega inšpektorata smo zahtevali, da izvede vse postopke skladno s svojimi pristojnostmi ter nam o ugotovitvah posreduje poročilo. Prav tako smo naslovili poizvedbo na ravnatelja šole.

Pobudniku smo posredovali mnenje. Eden od ciljev šolskega sistema je, da je v kar največji meri onemogočeno svojevoljno in vnaprejšnje diskreditiranje posameznika, ki si želi biti zelo uspešen oziroma odličen na vseh področjih, tudi na tistih, kjer je treba imeti poleg dobrih učnih in delovnih navad nekaj nadarjenosti ali vsaj smisla. Tega bi se morali učitelji tako imenovanih vzgojnih predmetov (glasbene in likovne vzgoje) toliko bolj zavedati. Merila ocenjevanja znanja pri teh predmetih bi morala biti še

posebej skrbno premišljena in izdelana, da bi bila čimbolj pravična in da bi učenci slabše ocene ne občutili kot krivico in kazen za nekaj, česar nimajo in se ne da v celoti pridobiti s pridnostjo, prizadevnostjo in z vajo.

Ocenjevanje znanja je pomemben, a zelo zahteven in odgovoren del učiteljevega dela. Dobra ocena pomeni nagrado za uspešno opravljeno delo. Pomembna je tudi zaradi ugleda vseh vpletenih. Navsezadnje je za učitelja ocenjevanje pomembno zaradi občutka pravičnosti, saj je učiteljski poklic prav zato nekaj posebnega. Vsak dober učitelj bi bil rad pravičen in ta potreba je največkrat poglavitni vir stisk. Morda se je to zgodilo tudi v tem primeru, saj iz očetovih opažanj učiteljevega obnašanja, kot jih je zapisal, izhaja, da se je učitelj počutil ogroženega, kar je lahko razlog za njegovo nespametno in nekorektno ravnanje. Ocenjevanje znanja je vedno tudi subjektivno, sporočanje staršem pa je v največji meri prepuščeno učitelju. Če učitelj v svojem razmišljanju in kot osebnost ni pozitiven, se ne veseli uspehov svojih učencev. Pri njih ne zmore iskati pozitivnih lastnosti, jih tudi ne zmore opaziti in le težko prizna njihove uspehe.

Tudi v javnih medijih je občasno zaslediti kritike zoper vedenje in ravnanje zaposlenih v šolah in tudi Varuh človekovih pravic vsako leto obravnava nekaj tovrstnih pritožb. A prepričljivih strokovnih analiz o stanju ni na voljo, kar pa ni razlog za izogibanje spremembam v smeri strpnosti in spoštovanja vseh udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa. Varuh na problem opozarja v letnem poročilu, ki ga obravnava Vlada in Državni zbor. Spremlja se tudi odzivanje in ukrepanje pristojnih.

Pritožbo staršev je po posvetu z odvetnikom v opisanem primeru rešil ravnatelj, ki je soočil prizadeti strani: očeta in učitelja. Sestanek je potekal v mirnem in spravljivem tonu, k čemur je veliko pripomogel tudi odziv Varuha, kot je na sestanku povedal oče. Končalo se je s skupnim dogovorom o izboljšanju sodelovanja med starši in učiteljem ter z učiteljevim zagotovilom, da učenec ne bo v ničemer drugače obravnavan kot drugi ter da bo učenec lahko pokazal vse pridobljeno znanje in sposobnosti. Zaradi uspešne zgladitve spora nas je inšpektorat nekaj dni kasneje obvestil, da je inšpekcijski postopek ustavljen.

Med pobudami varuhu najdemo tudi primere verbalnega **nasilja nad učitelji**.

Primer:**Položaj učitelja v šoli**

Učiteljica opisuje položaj učitelja, kot ga doživlja pri svojem vsakodnevnom delu. Prepričana je, da skoraj ne more biti slabši, kot je. Zato se je odločila, da o tem spregovori, saj učiteljski poklic opravlja z ljubeznijo že polnih 33 let. Gre za problem odnosa med učenci in učitelji, za nemoč učiteljev, da učinkovito, a vseeno primerno ukrepajo v primerih kršitve šolskega reda s strani nekaterih nemirnih, nevzgojenih in predrznih učencev. Prepričana je, da se vse, kar se dogaja njej, dogaja tudi drugim, ki pa preprosto molčijo.

Komentar:

Pobuda po vsebini ni take narave, da bi Varuh lahko kakorkoli posredoval ali ukrepal, lahko pa na problem opozori javnost. V njenem pismu je zaznati problem šolskega sistema in njegovih nosilcev. Dober šolski sistem je naklonjen vsem vpletenim. Težko je reči, kaj vse vpliva na dober šolski sistem, a večina strokovnjakov postavlja na prvo mesto primerno in sproščeno šolsko ozračje, ki je naravnano na šolski uspeh, pri čemer so cilji postavljeni za vsakega učenca posebej. Pomembno je, kako je v šolski sistem umeščen odnos učitelj – učenec, oziroma kakšen poudarek mu je namenjen. Iz vse številnejših javnih pisem in pritožb zoper vedenje in ravnanje učencev v šoli je moč sklepati, da je ta odnos, vsaj kar zadeva dialog, šibak. Šolarji, ki so še vedno najpogostejše le v vlogi poslušalca in imajo premalo možnosti za izražanje svojih pogledov in pripomb, to počno na način, ki ga je opisala. Znano je, da so učitelji v državah, za katere velja, da imajo dober šolski sistem bolj samostojni, avtonomni in to prenašajo tudi na šolarje. S tem dosežejo, da učenci sodelujejo pri oblikovanju dobrega učnega ozračja, v katerem je moteče in neprimerno vedenje posameznika vse redkejše, saj ga navzoči in okolje ne odobrava.

Ne le pri nas, tudi drugod se učitelji pritožujejo nad vse težjim delom v razredu, nad učenci, ki se s starši vedno bolj zavedajo pravic, na dolžnosti pa pozabljajo. Učenci se jim zdijo vse bolj razvajeni. Imajo občutek, da so brez moči in avtoritete, ki bi jo potrebovali za nemoten pouk. Razdvojeni so, saj ravnatelj kot pedagoški vodja redko podpre njihovo prizadevanje in njihove vzgojne ukrepe - tudi iz strahu pred agresivnimi starši.

Ob neprimernem ravnanju posameznega učenca učitelj ukrepa ali se obrne stran. **Zato bi morala imeti vsaka šola strategijo reševanja vzgojnih problemov, nekakšen "vzgojni koncept", iz katerega bi bilo jasno, kako ravnati v posameznih primerih.** Delo vsakega učitelja zaznamuje njegova osebnostna moč, način dela in učna snov. Zdi se, da si učitelji po eni strani želijo avtonomije, po drugi strani pa priročnikov, ki bodo določali njihovo ravnanje. Avtonomija namreč prinaša veliko odgovornost za presojo in ravnanje in vprašanje je, če so jo učitelji pripravljeni in sposobni sprejeti. Za izboljšanje odnosov in šolskega vzdušja je treba le malo več pozornosti, pogovarjanja, poslušanja, umirjenosti, pripravljenosti sprejemati spremembe, česar pa bi se morali naučiti najprej učitelji - sedanjí in bodoči.

Po našem mnenju pa obdobja prenove šolskega sistema in splošno slabo razpoloženje v družbi nista opravičilo ali celo potuha, da na šolah ne začnejo izboljševati medosebnih odnosov, v učencih prebujati pozitivnih vrednot in s tem v kali zatreti nasilje, ki si vse bolj utira pot tudi v našo šolo. Šola se premalo zaveda svoje velike moči - ko vpliva na najmlajše in njihove starše, vpliva na vso družbo.

V resnici dileme, ali naj kršitve šolskih pravil kaznujemo ali ne, sploh ni. Pravi problem je namreč v tem, kako naj v takem primeru ravnamo, da bo imel ukrep pozitivne posledice. Odgovor ni enostaven in ga tudi ni mogoče hitro najti. Zato bi kazalo spodbujati pogovore o tem na strokovnih sestankih na šoli, saj je z izmenjavo mnenj in predlogov vedno moč priti do več načinov in poti za reševanje konfliktov.

Ni nova ugotovitev, da je naša šola v krizi vrednot, odnosov in prilagajanja spremembam, saj je v taki krizi celotna naša družba. Kljub temu v javnosti še vedno obstaja veliko zaupanje v šolo. Videti je, da šola še vedno uživa veliko mero spoštovanja in da javnost priznava učiteljem, da storijo več, kot le najnujnejše in kot se na videz da. Prepričani smo, da je to dobra osnova za spremembe v smeri strpnosti in spoštovanja vseh udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa: učencev, učiteljev in staršev.

Primer:**Izdelava CD plošče s pesmijo, ki je za učitelje žaljiva**

Varuhu je pisala ravnateljica. Učenci so zadnji dan pouka ob zaključku osemletke predstavili CD ploščo z besedili, ki so žalila posamezne učitelje. Avtorja sta bila dva učenca, podpirali so ju tudi nekateri starši. Učiteljski zbor se je odločil, da družabnega dela valetе ne bo, kar je naletelo na negativne odzive pri učencih, starših in razdelilo javnost.

Komentar:

Ustava v 39. členu jamči svobodo izražanja, ki jo varuje tudi 10. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah (EKČP). Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) v svoji sodni praksi pogosto navaja, da svoboda izražanja pomeni enega izmed temeljev demokratične družbe, pogojev za njen napredek in za razvoj vsakega človeka. Poudarja tudi, da se svoboda izražanja ne nanaša le na informacije ali ideje, ki jih sprejemamo naklonjeno, ki jih dojemamo kot neškodljive ali se do njih niti ne opredeljujemo, temveč zajema tudi tiste, ki prizadenejo, šokirajo ali vznemirjajo bodisi državo ali pa katerikoli del prebivalstva. To terja zahteva po pluralizmu, tolerantnosti in širini duha, brez katerih ni demokratične družbe. Vendar ESČP poudarja, da izvrševanje svobode v demokratični družbi predpostavlja tudi dolžnosti in odgovornosti. Tudi svoboda izražanja je varovana le do tistih meja, do koder seže varstvo drugih z Ustavo zajamčenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Z Ustavo je prepovedano spodbujanje vsakršne neenakopravnosti ter razpihovanje sovraštva in nestrpnosti. Protiustavno je tudi vsakršno spodbujanje k nasilju (63. člen). V ta namen zagotavlja različne mehanizme za varstvo pravic prizadetih.

Ustava jamči tudi varstvo osebnostnih pravic in spoštovanje človekovega osebnega dostojanstva (34. in 35. člen). V primeru kršitev teh pravic, ki jih lahko stori vsakdo (bodisi z objavo v medijih ali z neposredno žalitvijo), je zagotovljeno sodno varstvo v civilnih in kazenskih postopkih.

Razumljivo je, da so meje dovoljenih posegov v zasebnost v primeru zaposlitve v javnem sektorju po naravi stvari drugačne kot v povsem za-

sebnih odnosih. Javnost ima denimo interes nadzorovati delovni proces v javnih službah in preprečevati morebitne zlorabe. Vendar pa imajo tudi javni uslužbenci upravičen interes po neki meri zasebnosti. Varovanje zasebnosti na delovnem mestu ni izključeno. V sodni praksi Evropskega sodišča za človekove pravice, pa tudi slovenskega ustavnega sodišča se je za določanje meja dopustnih posegov, zlasti kadar posegi niso zakonsko urejeni, izoblikoval poseben pravni test. Poseg v zasebnost je nedopusten, če je lahko prizadeti v konkretnem primeru in na podlagi vseh okoliščin razumno pričakoval določen prostor zasebnosti in če je to njegovo pričakovanje upravičeno. Ta test je potrebno uporabiti za vsak primer posebej.

Zato odločitev učiteljskega zbora o tem, da družabnega dela valetе v šoli ne bo, ni sporna z vidika otrokovih pravic. Šola je namreč poskrbela, da so se od vseh učencev ob koncu leta poslovili na primeren način, kot to zahtevajo predpisi (svečana razdelitev spričeval, priznanj in pohval), a nič več kot to.

7.1.7. Svoboda vesti

Svobode izražanja, svobode vesti in pravice do človekovega dostojanstva se dotika tudi področje nebesednega izražanja.

Primer:

Versko prepričanje in šola

Na Varuha se je obrnila svetovalna delavka iz osnovne šole. Prosila je za pojasnilo oziroma mnenje o mejah spoštovanja določenih pravic otrok in njihovih staršev. Šolo obiskuje precej učencev različnih veroizpovedi. Zadnji čas so ob nekaterih dogodkih na šoli zaznali problem, ki je povezan s svobodnim izražanjem vere. Opisala je nekaj primerov, ko so učitelji in drugi strokovni delavci šole v dilemi glede ukrepanja: ravnanje staršev učenk ob prireditvi, ki je v šoli potekala na pustni torek (deklici so brez opravičila in vednosti razredničarke pred pustovanjem odpeljali), dopuščanje enomesečnega posta v času ramadana desetletni učenki, napoved učenke, da bo v skladu z versko zapovedjo začela nositi ruto. Kje so meje med pravicami in koristjo otrok, do kod popustiti zahtevam staršev in do kod dopustiti razlikovanje med otroki, so vprašanja, kjer so mnenja učiteljev zelo različna.

Komentar:

Opisani problem zadeva svetovne in verske nazore posameznika na eni in družbe na drugi strani. Je aktualen, saj so konflikti med posameznimi pravicami, ki se nanašajo na svobodo misli, vere, zadevajo pa tudi svobodo izražanja v širšem smislu, tesno povezani s pravico do človekovega dostojanstva. Vse pogostejši so prav v javnih šolah. Problem omogoča več smeri ukvarjanja. Ena je, da v naši šoli niso predpisane uniforme in so učenci pri oblačenju svobodni (razen pri športni vzgoji in nekaterih strokovnih predmetih, kjer je predpisana zaščitna oprema). Druga smer reševanja problema je razprava o simbolih (nakit ali izraz prepričanja). Tretja smer reševanja problema izhaja iz statusa osebe: svoboda (npr. slog oblačenja), ki velja za dijake, ne velja za učitelje, ki so javni uslužbenci v javnih zavodih.

Svoboda vesti je v Ustavi (41. člen) definirana kot svoboda vere in svoboda drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju (filozofsko, svetovnonazorsko prepričanje) in spada med človekove pravice in temeljne svoboščine. Zakonsko omejevanje človekovih pravic je mogoče, če se zasleduje legitimen javni cilj (z ustavo varovano vrednoto), če je ukrep nujen in primeren za njegovo doseganje in če je zasledovana korist sorazmerna s težo posledic posega. Poleg tega so človekove pravice omejene s pravicami drugih. Meje med pravicami pa so stvar vrednostnega premisleka oziroma tehtanja med pravno varovanimi vrednotami, pri čemer je treba upoštevati splošno pravno načelo sorazmernosti, ki izhaja iz načel pravne države (2. člen Ustave).

Nošenje naglavne rute je izražanje prepričanja, ki je ustavno varovano, najmanj s splošno svobodo ravnanja (35. člen Ustave), ki se lahko izvršuje neposredno na podlagi Ustave. Velja načelo, da je dovoljeno vse, kar ni izrecno prepovedano. V Republiki Sloveniji ni zakonskega določila, ki bi prepovedovalo nositi naglavno ruto ali to možnost omejevalo. Tudi če bi bila taka prepoved kdaj sprejeta z zakonom, je vprašanje, če bi bila ureditev skladna z Ustavo. Nošenja rute torej ni mogoče prepovedati, dokler ruta ne pomeni manifestacije, ki bi imela za posledico nestrpnost in podpihovanje sovraštva.

Drugo vprašanje pa je, če je smiselno v šoli z zunanjimi simboli izpostavljati posameznega učenca in tvegati različna, včasih nepremišljena (verbalna in fizična) dejanja drugih učencev, ki so morda premalo poučeni oziroma nepripravljeni na sprejemanje drugačnosti. Vprašanje gotovo terja načrtno in dolgotrajno delo z učenci in starši. O izraženi nameri se je smiselno najprej pogovoriti z učenko in njenimi starši. Če bodo vztrajali, bo treba njihovo odločitev spoštovati. Morebitno kakršnokoli drugačno obravnavanje učenke iz tega razloga bi poleg kršenja človekovih pravic pomenilo neupravičeno diskriminacijo na podlagi deklirane osebnosti okoliščine (kamor lahko sodi npr. tudi nošenje takšne ali drugačne obleke), ki pa jo prepoveduje že Ustava (14. člen). Taka prepoved zavezuje vsakogar, prav posebej pa državo in druge nosilce javnih pooblastil, med katerimi je tudi šola.

Specifiko šole (da se v njej izobražuje precej otrok različnih veroizpovedi) je treba jemati kot prednost, saj imajo učenci, učitelji in starši izjemno prilagodljivost učiti se živeti z drugačnostjo, jo spoštovati in upoštevati. Iz pisma svetovalne delavke smo ugotovili, da se zavedajo problematike spoštovanja človekovih pravic in da so zanjo občutljivi, kar je šoli lahko v ponos.

Primer:

Učiteljevo odklanjanje dela iz verskih razlogov

Prejeli smo pismo ravnateljice šole, v katerem opisuje problem dela učiteljev ob sobotah. Skladno s šolskim koledarjem je dijakom dolžna zagotoviti nemoten potek vseh šolskih dejavnosti, kar je neločljivo povezano z delovno obveznostjo učiteljev in drugih delavcev šole. Problem se je prvič pojavil že v lanskem šolskem letu, ko jo je eden izmed učiteljev obvestil, da zaradi verskih razlogov ob sobotah ne bo prišel na delo. Neopravičeno odsotnost delavca je ustrezno disciplinsko sankcionirala. Učitelj namerava podobno ravnati tudi letos, zato ravnateljica od varuha človekovih pravic pričakuje nasvet, kako ravnati. Meni, da učitelj s svojo odločitvijo ogroža delo na šoli in izvedbo mature, kjer sodelujejo vsi. Spoštuje človekovo pravico do svobodne veroizpovedi, a meni, da s podpisom pogodbe o zaposlitvi delavec sprejme obveznosti, ki jih je dolžan izpolniti. Poleg tega bi podobne zadržke lahko izrazili tudi drugi delavci, kar bi imelo za posledico neizpolnitev nalog, ki so določene z zakonom in drugimi predpisi.

Komentar:

Četudi Varuh ni pristojen za pojasnjevanje predpisov s posameznega področja, smo pobudnici posredovali informacije, ki bi ji lahko koristile pri reševanju problema.

Ustava posebej jamči svobodo izpovedovanja vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju (41. člen) in pravico do svobodnega izražanja pripadnosti svojemu narodu in narodni skupnosti, izražanja svoje kulture ter uporabe svojega jezika in pisave (61. člen). Posegi v navedene svoboščine so dopustni pod splošnimi pogoji, ki jih določa 15. člen Ustave. Človekove pravice se lahko omejuje le, kadar to izrecno dopušča Ustava, vanje pa se lahko pod določenimi pogoji posega tudi z zakonom. Slednje je ustavno dopustno, če je to nujno zaradi narave teh pravic ali kadar to zahteva vsebina drugih temeljnih človekovih pravic. Posamezen poseg oziroma omejitev lahko določi zakon, če ta zasleduje legitimen javni cilj (z ustavo varovano vrednoto), če je ukrep nujen in primeren za njegovo doseganje in če je zasledovana korist sorazmerna s težo posledic posega v navedeno svoboščino.

Človekove pravice so po Ustavi omejene s pravicami drugih. Te meje so stvar vrednostnega premisleka oz. tehtanja med pravno varovanimi vrednotami, pri čemer je potrebno upoštevati tudi splošno pravno načelo sorazmernosti, ki izhaja iz načel pravne države (2. člen Ustave). Zato je razumljivo in primerno, da zakonodajalec ureja "meje med pravicami".

Obseg vzgojno-izobraževalnega dela in delovno obveznost učiteljev določa ZOFVI, ZGim pa določa sestavine letnega delovnega načrta, med njimi obseg in razporeditev pouka in drugih oblik izobraževalnega dela po predmetniku ter roke za opravljanje izpitov. Razporeditev pouka, pouka proste dneve, trajanje in razporeditev šolskih počitnic določi minister s šolskim koledarjem. Pravilnik o šolskem koledarju za gimnazije, poklicne, srednje tehniške in strokovne šole (Ur. list RS, št. 17/97, 40/99, 69/02) v 8. členu med drugim določa, da so pouka prosti dnevi sobote, razen če ni z letnim delovnim načrtom šole ali navodili o razporeditvi pouka, ki jih izda minister, določeno drugače, in nedelje. Da določene vzgojno-

izobraževalne obveznosti lahko potekajo tudi ob sobotah, navsezadnje določa ZMat, po katerem Državna komisija za splošno maturo in Državna komisija za poklicno maturo določita datume pisnih in ustnih izpitov oziroma izpitnih nastopov v rokih, določenih s šolskim koledarjem. Skladno z določbo 30. člena ZMat so izpiti lahko tudi ob sobotah. Navedeno pomeni, da se učitelj delu ob sobotah ne more izogniti, saj imajo "delovne sobote" kot sestavni del letnega delovnega načrta šole ustrezno podlago v zakonih in podzakonskih predpisih.

Ugotovitev, da je učitelj s podpisom pogodbe o zaposlitvi sprejel delovne naloge v zvezi z obsegom vzgojno-izobraževalnega dela, delovno obveznostjo in pogoji dela v šoli, je točna. Izostanek od dela zaradi verskih razlogov ni opravičljiv in pomeni kršitev delovne obveznosti. Predpostavljamo, da bi pogovor ravnateljice z učiteljem moral zadoščati.

Ravnateljica je z našim stališčem seznanila delavca, ki se je nato na nas obrnil še s svojo pobudo. Seznanil nas je, da je postal član neke religiozne skupnosti in da je zaradi svoje odločenosti spoštovati vsebino verskega nauka prisiljen v kršitev delovnih obveznosti, saj odklanja delo ob sobotah. V disciplinskem postopku mu je bil izrečen opomin. Ob tem izraža razočaranje, da o tem ne more najti sporazumne rešitve z ravnateljico šole ter razočaranje nad vsebino odgovora varuha, ki smo ga posredovali ravnateljici šole.

Učitelju smo pojasnili, da Ustava jamči svobodo vesti oziroma svobodo izpovedovanja vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju (41. člen). Ta svoboščina varuje enega od temeljev posameznikove osebne sfere, saj se nanaša na samorazumevanje ter opredeljevanje vsakega posameznika do trans-cendentnega. Ker gre pri njej za varovanje posameznikove najgloblje duševne integritete, je tesno povezana z razumevanjem pravice do človekovega dostojanstva. Varovana je tudi z vsebino 9. člena Evropske konvencije o človekovih pravicah. Svoboda vesti ne varuje vsakega ravnanja, motiviranega z odločitvijo vesti. Posegi v to svoboščino so dopustni pod splošnimi pogoji, ki jih določa 15. člen Ustave. Človekove pravice se lahko omejuje le, kadar to izrecno dopušča Ustava, vanje pa se lahko pod

določenimi pogoji posega tudi z zakonom. Slednje je ustavno dopustno, če je to nujno zaradi narave teh pravic ali kadar to zahteva vsebina drugih temeljnih človekovih pravic. Posamezen poseg oziroma omejitev lahko določi zakon, če ta zasleduje legitimen javni cilj (z Ustavo varovano vrednoto), če je ukrep nujen in primeren za njegovo doseganje in če je zasledovana korist sorazmerna s težo posledic posega v navedeno svobodo vesti. V danem primeru pa ocenjujemo, da sploh ne gre za poseg v njegovo svobodo vesti. Prav tako zavračamo oceno, da mu je prepovedano izpovedovanje vere.

Pač pa gre za konflikt dveh obveznosti, ki si jih je sam zavestno naložil. Prva izhaja iz njegove odločitve, da bo sprejel delo učitelja in sprejel pravne obveznosti, ki izhajajo iz zaposlitve v javnem sektorju. Zaradi te odločitve je pravno vezan na vsebino pogodbe o zaposlitvi ter na vsebino pravnega reda. Druga obveznost pa ni pravne, temveč v bistvu moralne narave in izhaja iz njegovega verskega prepričanja. Svoje korenine ima sicer v pravici do svobode vesti, vendar zaradi nje zavrača izpolnitev svojih pravnih obveznosti. To pomeni, da s svojim ravnanjem ne ostaja le na ravni izpovedovanja svojega verskega prepričanja v okviru svoje zasebne sfere, ampak (sicer iz razlogov, ki izhajajo iz njegovega prepričanja) že posega v javno sfero s tem, ko se ne pokori pravnim obveznostim. Smiselno zato ocenjujemo, da poskuša uveljaviti ugovor vesti.

Pravica do ugovora vesti je skladno z 2. odstavkom 123. člena Ustave zagotovljena zoper opravljanje vojaške obveznosti. Primeri, ko je ugovor vesti dopusten, vselej pomenijo izjemo od načela spoštovanja pravnih norm. Skladno s 46. členom Ustave je ugovor vesti dopusten v primerih, ki jih določi zakon, če se s tem ne omejujejo pravice in svoboščine drugih oseb. Ker so človekove pravice omejene s pravicami drugih, so te meje stvar vrednostnega premisleka oz. tehtanja med pravno varovanimi vrednotami, pri čemer je potrebno upoštevati tudi splošno pravno načelo sorazmernosti, ki izhaja iz načel pravne države (2. člen Ustave). Zato je razumljivo in primerno, da zakonodajalec ureja "meje med pravicami". Ugotavljamo, da zakonodajalec za njegovo situacijo ni predvidel ugovora vesti. Ugotavljamo, da bi lahko ugovor vesti v primeru posegel v svobodo izobraževanja učencev. Gimnazijsko izobraževanje zagotavlja država kot javno službo, iz česar gre sklepati, da njeno izvajanje zasleduje pomemben javni interes.

V ravnanju ravnateljice gimnazije nismo našli elementov kršitve pravice do svobode vesti niti pravice do ugovora vesti. Če pobudnik meni, da bi moral zakonodajalec v njegovem primeru predvideti možnost ugovora vesti, ima možnost vložiti pobudo za presojo ustavnosti predpisov, ki urejajo dolžnosti učiteljev. Predpisi so namreč lahko neustavni tudi, če določenih razmerij ne urejajo, čeprav bi jih morali.

7.2 POSNETEK STANJA KRŠITEV NA ŠOLAH UDELEŽENCEV

V okviru projekta »Udejanjanje otrokovih pravic v kontekstu šole«, katerega rezultat je tudi ta knjižica, smo med udeleženci projekta izvedli posnetek stanja kršitev. V prvih dveh skupinah je sodelovalo 46 v glavnem vodstvenih delavcev osnovnih in srednjih šol, v tretji skupini pa 47 učiteljev osnovnih šol.

V začetnem delu seminarja smo udeležence povabili k sodelovanju pri izpolnjevanju vprašalnika, katerega namen je bil posnetek stanja na njihovih šolah. Poleg podatkov o delovnem mestu, vrsti šole in razlogih za udeležbo, nas je zanimalo tudi, kako ocenjujejo poznavanje človekovih, in še posebno otrokovih pravic. Želeli smo, da ocenijo svoje poznavanje enih in drugih pravic, pa tudi, kako po njihovem mnenju otrokove pravice, povezane z vzgojo in izobraževanjem, poznajo učitelji in drugi strokovni delavci njihove šole, kako starši in kako učenci oz. dijaki.

Zanimalo nas je predvsem, katere pravice so bile po njihovem mnenju v njihovi šoli že kršene otrokom, učiteljem in drugim zaposlenim, pa tudi njim osebno. Kršitve pravic učiteljev in drugih zaposlenih smo razdelili na tri podvprašanja, glede na to, kdo je bil v vlogi kršitelja – učenci, starši ali kolegi oz. vodstvo šole. Prosili smo jih, naj za kršitve navedejo tudi konkretne primere v obliki anekdotskih zapisov ali kratkih opisov situacij.

Izpolnjene vprašalnike je vrnilo 74 udeležencev.

Poznavanje pravic so udeleženci ocenjevali z lestvico od 1 do 5, pri čemer je 1 predstavljala najnižjo in 5 najvišjo oceno. Sodelujoči so najvišje ocenili

lastno poznavanje otrokovih pravic, povezanih z vzgojo in izobraževanjem, saj so si v povprečju prisodili oceno 2,9. Nekoliko nižje, z oceno 2,7, so ocenili znanje staršev o otrokovih pravicah. Z enako oceno kot starše so ocenili tudi poznavanje učencev/dijakov o njihovih pravicah ter svoje poznavanje širšega področja človekovih pravic. Najnižjo oceno poznavanja otrokovih pravic v šoli so prisodili svojim kolegom učiteljem in drugim strokovnim delavcem. Po mnenju udeležencev je njihovo poznavanje le rahlo nad povprečjem - 2,6. Navedene ocene kažejo, da je po mnenju sodelujočih znanje o otrokovih pravicah, povezanih z vzgojo in izobraževanjem blizu povprečja, le njihovo znanje naj bi bilo nekoliko boljše oz. dobro.

V odprtem vprašanju o kršitvah pravic otrok v posamezni šoli, je kar 42,5% sodelujočih potrdilo, da je bila v njihovi šoli otrokom že kršena pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti. Z le nekaj manj odstotki sledijo kršitve pravice do zasebnosti, pravica do svobode izražanja ter dostojanstva. Tem sledijo še kršitve pravice do imena, do izobraževanja, do svobode vesti in druge. Odgovori kažejo, da v šolah prihaja do kršitev široke palete pravic, ki jih udeleženci zaznavajo in se jih zavedajo, saj so navedli veliko primerov zanje.

7.2.1 Primeri kršitev pravic otrok v šolah

Kršitev pravice do varnosti in telesne nedotakljivosti

Učiteljica na osnovni šoli poučuje samo omejen čas. Zgodi se, da v neki situaciji udari otroka. Ravnatelj se z njo pogovori o tem. V pogovoru zazna, da je učiteljica udarec jemala kot svojo pravico.

Kršitev pravice do dostojanstva

V razredu je med učenci nekaj takšnih, ki letnik ponavljajo. Učiteljica jih naziva z: »vi, ponavljalci...«.

Kršitev pravice do dostojanstva in zasebnosti

Učitelj med poukom učencem posmehljivo deli opazke. Motijo ga oblačila enega učenca, frizura druge učenke ipd.

Kršitev pravice do svobode vesti

Učitelj v podaljšanem bivanju ne upošteva prehranskih navad učenca, ki izhajajo iz verskega prepričanja. Ne dovoli mu, da odkloni določeno vrsto hrane, temveč ga prepričuje, naj ravno to hrano je.

7.2.2 Primeri kršitev pravic zaposlenih

Kršitve pravic učiteljev in drugih zaposlenih smo razdelili glede na kršitelje.

Kar 65% sodelujočih meni, da je bila učiteljem **s strani učencev** že kršena pravica do dostojanstva. 27,5% jih meni, da jim je bila kršena tudi pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti. Manj pogosto, pa vendarle, omenjajo še kršitve pravice do dela, do imena, varstva osebnih podatkov in druge pravice.

Kršitev pravice do dostojanstva

Na spletnem forumu se pojavijo žalitve in neresnice o učitelju s polnim imenom in priimkom.

Kršitev pravice do varnosti in telesne nedotakljivosti

Učenec zaradi slabe ocene učitelju grozi z maščevanjem, ga žali in mu poškoduje avto na parkirišču pred šolo.

Tudi **s strani staršev** je bila, po mnenju sodelujočih, učiteljem največkrat kršena pravica do dostojanstva. Tako meni 35% sodelujočih. Starši so učiteljem že kršili pravico do zasebnosti, do dela, varstva osebnih podatkov, pravico do varnosti in telesne nedotakljivosti in druge. Pri tem vprašanju se zdi pomembno opozoriti, da kar tretjina sodelujočih ni podala odgovora.

Kršitev pravice do zasebnosti

Starši učenca poizvedujejo o učiteljevem zasebnem življenju. Na govorilnih urah mu povedo, da z njegovim delom niso zadovoljni, ker poznajo podrobnosti iz njegovega zasebnega življenja.

Starši učenca nasprotujejo strokovni odločitvi ravnateljice. Očitajo ji, da je njena odločitev posledica volje politične stranke, pri kateri je ravnateljica kandidirala na občinskih volitvah. Svoje prepričanje javno razglasajo.

Kršitev pravice do nemotenega opravljanja dela

Starši vsakodnevno nadlegujejo učitelja s poizvedovanjem o njihovem otroku ali nenadoma, sredi pouka pridejo v razred in zahtevajo pogovor z učiteljem.

Največji delež, kjer sodelujoči niso podali odgovora, se je pojavil pri vprašanju, katere pravice so bile učiteljem že kršene **s strani kolegov ali vodstva**. Na to vprašanje ni odgovorila kar polovica sodelujočih. Druga polovica, ki je svoje odgovore podala, zaznava, da je s strani kolegov ali vodstva učiteljem že bila kršena pravica do varstva osebnih podatkov, do dostojanstva, do svobode izražanja, do dela in druge pravice.

Kršitev pravice do svobode izražanja

Učitelji, ki na šoli poučujejo dlje časa, mlajšim ne pustijo, da v zbornici, na konferencah izrazijo svoje mnenje.

Na vprašanje, katere pravice so že bile kršene sodelujočim osebno, se je prav tako pokazalo, da s tem bodisi nimajo težav, bodisi ne želijo govoriti, saj 45% ni podalo odgovora. Iz ostalih odgovorov je mogoče razbrati, da jim je bila največkrat kršena pravica do dostojanstva. Tej sledijo kršitve pravice do varnosti in telesne nedotakljivosti, pravica do zasebnosti in redkeje še druge pravice.

Odgovori sodelujočih udeležencev kažejo, da so na vseh odnosnih relacijah največkrat zaznane kršitve pravice do dostojanstva ter varnosti in telesne nedotakljivosti. Otrokom je največkrat kršena pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti, učiteljem pa pravica do dostojanstva tako s strani otrok kot tudi staršev. Podatki o kršitvah omenjenih pravic potrjujejo prisotnost nasilja različnih pojavnih oblik. Po drugi strani pa nas dejstvo, da sta prav ti dve pravici eni najtežje dokazljivih, žal napeljuje na ugotovitev, da odgovori udeležencev predstavljajo le vrh ledene gore.

7.3. VZROKI ZA KRŠITVE

O vzrokih lahko le ugibamo, kajti pričujoča publikacija ni najustreznejše mesto za razpravo o človekovi naravi, sebičnosti, tekmovalnosti, boju za prevlado, prestiž in tako dalje, niti o načinih učenja s posnemanjem, po- gojevanjem, vzgojnih ukrepih, kaznovanju in podobnem. Vendarle so to primerne teme za poglobljene diskusije, pogovore, razpravo na konfe- rencah, roditeljskih sestankih, šolah za starše..., kadar se bomo odločili za to področje.

Predvidevamo, da so vzroki za kršenje pravic tudi v slabem poznavanju in ra- zumevanju pravic. Premalo se zavedamo, da so človekove pravice omejene s pravicami drugih ljudi. K temu lahko dodamo še: pomanjkanje reda, nepregle- dnost pravil in postopkov, nedoslednost, nestrpnost, slabe medsebojne odnose, neprofesionalno komunikacijo, pomanjkljivosti pri vodenju, osebne zamere, neupoštevanje dogovorov in predpisov, pa tudi pomanjkljivo zakonodajo.

V čem torej lahko iščemo vzroke za kršenje pravic med subjekti v vzgoji in izobraževanju? V šoli gre vsekakor za veliko neuravnoteženost moči med raz- ličnimi udeleženci in skupinami (vodstvo in učitelji, učitelji in starši, učitelj in učenci, starejši učenci in mlajši učenci, dečki in deklice, moški in ženske, učen- ci s posebnimi potrebami in ostali učenci, bogati in revni, močnejši in šibkejši, Slovenci in Romi itd.).

Tudi specifično delovno okolje in pogoji v šolah so dejavnik tveganja, saj se v šoli kar tare ljudi na majhnem, zaprtem prostoru, več je hrupa in slabega zraka, skritih kotičkov brez nadzora in podobno.

Velika količina in intenzivnost medosebnih stikov in komunikacije spravlja lju- di v komunikacijski stres. Ker so preobremenjeni, prihaja do kratkih stikov.

Svoje pripomore družbena manjrazvitost, sistemska neurejenost, po- manjkljiva zakonodaja ali neuresničevanje človekovih pravic v praksi, lah- ko pa tudi slabša dostopnost izobraževanja za učitelje in vodstva šol.

7.4 POSLEDICE KRŠENJA PRAVIC ZA ŠOLO IN POSAMEZNIKA

Za kršitev pravic na področju vzgoje in izobraževanja je odgovornost največkrat treba iskati pri državi in pri šoli. Šola s svojim ravnanjem oziroma s storitvijo ali opustitvijo določenih dejanj najpogosteje prizadene pravice otrok oziroma njihovih staršev. Pravice učiteljev pa lahko kršijo tudi učenci oziroma dijaki ter starši. Kršenje pravic ima lahko za posledico nastanek škode. S posegom v najbolj temeljne človekove pravice nastane škoda, ki se kaže v nelagodju posameznika. Gre za nepremoženjsko škodo (Novak, 2004).

Šola kot institucija sistema izgubi ugled, kredibilnost. Še hujše pa je, da je v nevarnosti šolska klima, ki močno vpliva na zadovoljstvo učencev, učiteljev in staršev s šolo. Posamezniki pa poleg siceršnje psihične prizadetosti lahko utrpijo tudi materialno škodo, predvsem pa izgubijo zaupanje v ljudi. Najbolj daljnosežne in najgloblje so zato posledice pri mladih, ki so za različne krivice najbolj občutljivi in jih najhitreje zaznajo.

Kot ugotavlja B. Novak (2004), je za učinkovito varovanje pravic v šoli najpomembnejše takojšnje prenehanje s kršitvijo. To je pomembnejše kot npr. odškodnina. Še boljše pa je, če je šola sposobna prepoznati možnost nedopustnih posegov v pravice in jih preprečiti, preden se zgodijo. Nekatere kršitve pa je mogoče celo predvideti in jih tako preprečiti.

Na področju odškodninske odgovornosti poznamo tri glavne skupine nepremoženjskih škod: škodo zaradi telesnih bolečin, duševnih bolečin in strahu. Pri nepremoženjski škodi zaradi duševnih bolečin naše pravo ne priznava vseh vrst duševnih bolečin. Po 179. členu Obligacijskega zakonika nastanejo duševne bolečine zaradi: zmanjšanja življenjske aktivnosti, skaženosti, razžalitve dobrega imena in časti ali okrnitve svobode ali osebnostne pravice ali smrti bližnjega.

Tako pri kršitvah pravic v šoli prevladujejo nepremoženjske škode zaradi različnih duševnih bolečin staršev oziroma otroka.

7.4.1 Odgovornost države

Država je odgovorna, če pravic otrok ne zaščiti z ustrezno zakonodajo, če ne izvede ukrepov v zvezi z izvrševanjem roditeljske pravice, če ne aktivira vseh mehanizmov proti staršem, ki se niso primerno zaščitniško odzvali na morebitne kršitve otrokovih pravic v šoli. Temeljno pravno podlago za odškodninsko odgovornost države daje 26. člen Ustave. Noben predpis ne opredeljuje podrobnejših pravil za povračilo tovrstne škode (vrste škod, način odmere odškodnine). Za reševanje teh vprašanj se uporabljajo pravila Obligacijskega zakonika (Ur. list RS, št. 83/01). Država, ki je otroku oziroma staršem morala povrniti škodo, ima v skladu z Zakonom o javnih uslužbencih (Ur. list RS, št. 56/02) proti svojemu uslužbencu, ki je škodo povzročil namenoma ali iz hude malomarnosti, regresni zahtevek (Novak, 2004).

7.4.2. Odgovornost šole

Šola je odgovorna za zagotavljanje varnih šolskih prostorov, za organizacijo šolskih prireditev, za škodo, ki nastane zaradi pomanjkljivega nadzora nad učenci, pa tudi za pomanjkljivo izobraževanje in vzgojo.

Šola odgovarja za škodo, ki jo je njen delavec pri delu ali v zvezi z delom povzročil učencu, staršem in drugemu učitelju oziroma delavcu šole (na primer svetovalnemu delavcu, ravnatelju, hišniku, čistilki, varnostniku ali kateri koli drugi osebi, ki opravlja delo za šolo. Pri tem sodna praksa ne izhaja iz delovnopravne opredelitve pojma delavca (in delodajalca), zato za odgovornost šole ni pogoj, da ima delavec, ki škodo povzroči, s šolo sklenjeno pogodbo o zaposlitvi. Ni odločilno, ali je delal v šoli trajno ali začasno ali le za določeno delo (npr. tečaj plavanja), niti ali je delo opravil brezplačno ali za plačilo. V vseh primerih oškodovanec lahko toži šolo.

7.4.3. Odgovornost posameznega delavca

Posameznega delavca se toži le, če je škodo povzročil namenoma, kar je v praksi redko. Primer za takšno naklepno povzročeno škodo bi bil učitelj udarec učenca za njegovo neprimerno vedenje pri pouku. Učenec

oziroma njegovi starši bodo v praksi le redko tožili posameznega učitelja. Šola pa je za svojega delavca odgovorna objektivno, za sam škodni dogodek pa bo načeloma odgovarjala subjektivno.

7.4.4 Odgovornost staršev in učenca

V zvezi s šolo je treba omeniti še **odgovornost učenčevih staršev in odgovornost učenca**. Konvencija o otrokovih pravicah govori tudi o tem, da so starši odgovorni za svojega otroka, zanj skrbijo, kar po našem mnenju pomeni, da so odgovorni tudi za to, da na primer sprejmejo pomoč strokovnjakov v primerih, ko otrok zaradi svojih težav reagira nasilno do svojih sošolcev ali šolskega osebja. Če se temu odrečejo (nočejo sodelovati), se mora svetovalna služba šole povezati s pristojnim Centrom za socialno delo, ki je dolžan na podlagi družinske anamneze primerno ukrepati, v skladu z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. V skrajnih primerih lahko to pomeni tudi omejitev roditeljske pravice ali povsem skrajni ukrep – odvzem. Na vsak način pa so glavno vodilo pri odločanju vseh služb koristi otroka.

Tudi starši otrok s posebnimi potrebami so dolžni upoštevati mnenje, priporočila in navodila strokovnjakov in aktivno sodelovati pri oblikovanju individualiziranih programov ter prevzeti svoj del nalog.

8

Preprečevanje kršitev

8.1. STRATEŠKI PRISTOP

Ko razmišljamo o prihodnosti, si vsekakor želimo sprememb na bolje. Te pa se ne zgodijo kar na hitro, niti v enem šolskem letu, niti v enem mandatu ravnatelja. Zato je potrebno dolgoročno, strateško razmišljanje, kako bomo v svojem okolju, v naši šoli poskrbeli za spoštovanje in udejanjanje človekovih pravic vseh udeležencev, kako bomo preprečevali njihovo kršenje in kako ukrepali v primeru kršitev. Strateški pristop izhaja iz vrednot in filozofije šole za to področje, ki se lahko glasi nekako takole:

“V naši šoli ne kršimo pravic ne otrokom, ne njihovim staršem, ne zaposlenim.”

Ker kršenje pravic ni dopustno, moramo storiti vse, da do njega ne bi prihajalo. Gre za pristop, ki je podoben ničelni toleranci do nasilja (Lešnik Mugnaioni, 2004), vendar mnogo širši, saj se ukvarja s širšim spektrom kršitev človekovih pravic v vzgoji in izobraževanju.

V okviru našega projekta so udeleženci iskali **strategije za udejanjanje otrokovih pravic v kontekstu šole**. Pri skupinskem delu so ugotavljali veliko težav na šolah zaradi nepoučenosti, nejasnosti, nedoslednosti, napak pri komuniciranju s starši, med učitelji ter učitelji in vodstvom, pri nastajanju šolskih pravil, predvsem pa pri njihovem (ne)spoštovanju, pri načinih reševanja konfliktov in pogosto pri neustreznem zaporedju korakov ravnanja.

Našli smo naslednje pomembne sestavine in korake takšnih strategij:

Osnovne so vrednote, ki izhajajo iz načel konvencij, Ustave, življenjskih spoznanj in učiteljeve prakse, o katerih se moramo pogovoriti in poiskati res osnovne, tiste, za katerimi smo pripravljeni stati vsi zaposleni, jih udejanjati tudi med seboj in pred očmi učencev, jih predstavljati in zagovarjati pred starši, v publikaciji, v zbornici, v razredu, v svojem okolju. Ugotoviti moramo, kakšno je stanje na šoli glede kršenja pravic učencem, pa tudi zaposlenim in staršem. Zastaviti si moramo cilje, kam želimo priti v nekaj letih.

Seveda pa ne gre brez posnetka in **analize stanja** na šoli. Zanimati nas morajo predvsem naslednja vprašanja, kot jih lahko priredimo in dopolnimo po D. Lešnik Mugnaioni (2004):

- *Katere pravice otrok (in/ali učiteljev) so najpogostejše kršene?*
- *Kdo in kako jih krši?*
- *Kdo to ve?*
- *Kako se počutijo opazovalci?*
- *Kako se počutijo oškodovanci/žrtve?*
- *Kako se ob tem počutijo povzročitelji?*
- *Kje so globlji vzroki za njihovo ravnanje?*
- *Kakšne so posledice za šolo in posameznike?*
- *Kakšen je vpliv na osip, vpis, ugled, delovno zadovoljstvo, bolniške izostanke itd.?*

Ko ugotovimo, kje smo (analiza stanja) in kam želimo nekoč priti (strateška namera), se lahko lotimo načrtovanja, tako taktičnega kot operativnega. Dragocenejši kot načrt na papirju kot tak pa je sam proces iskanja optimalne poti do cilja, proces načrtovanja s sodelavci. Pomembno je, da si za to fazo vzamemo dovolj časa za pripravo, premislek, razprave, izmenjave mnenj in izkušenj med zaposlenimi. Tovrstne spremembe ne morejo biti izvedene ne na birokratski ne na avtokratičen način, niti v poplavi vseh mogočih drugih projektov.

Sledi konkretno razmišljanje, snovanje praktičnih rešitev oziroma načrtovanja aktivnosti, ki nas bodo vodile v pravi smeri, na poti k zastavljenim ciljem. Premisliti je treba, kdo bo te aktivnosti izvedel in s čigavo pomočjo, kdaj bodo potekale in kako pogosto jih bomo izvajali. Pripraviti je treba tudi načrt stroškov in financiranja.

Kdo?	Kaj?	Do kdaj?	Kdo preveri?	Kdo poroča?
------	------	----------	--------------	-------------

Nato v kolektivu skupaj izberemo konkretno prednostno področje ali dejavnost in izdelamo **akcijski načrt**. Ta vsebuje odgovore na konkretna vprašanja o fazah dejavnosti, nosilcih in izvajalcih ter osebi, ki bo sproti preverjala, kako napredujemo:

Presoditi je treba, kaj vključiti v naslednji letni delovni načrt in kaj v razvojni načrt šole ter izdelati načrt usposabljanja učiteljev za področje človekovih pravic in sorodnih tem. Ko načrtujemo, ne pozabimo na medpredmetno povezovanje, na interesne dejavnosti, na raziskovalne naloge učencev, mednarodne projekte in mreže naših šol in vrtcev.

Strateško razmišljanje vključuje tudi pomoč in podporo zunanjih strokovnjakov, društev, donatorjev, organizacij in prostovoljcev, predvsem pa dobro sodelovanje s starši.

Zelo jasno je potrebno opredeliti vloge vključenih posameznikov, ki za svoje delo sprejemajo tudi odgovornost, da bo opravljeno.

Obvezen element strateškega razmišljanja pa je tudi sprotno spremljanje in evalviranje napredka.

V nadaljevanju predstavljamo, katere dejavnosti šol na področju človekovih pravic v praksi že potekajo ter predlagamo vrsto novih.

8.2. OBSTOJEČE DEJAVNOSTI ŠOL

Med udeleženci naših seminarjev v okviru projekta smo zbrali podatke o tem, katere dejavnosti na področju človekovih pravic na šolah že potekajo. Ugotovili smo, da je aktivnost šol zelo različna. Velika večina šol ostaja le pri predpisanih oblikah, nekatere med njimi pa so v svojih dejavnostih ustvarjalne in inovativne in se ukvarjajo s številnimi projekti.

Največkrat so udeleženci navedli, da tovrstne dejavnosti potekajo v okviru pouka, najpogosteje pri urah državljanske vzgoje in etike, redkeje v okviru drugih predmetov, pri razrednih urah in v okviru šolskega parlamenta. Slednji je bil naveden najpogosteje, vendar kljub temu, da ga predpisuje Pravilnik o pravicah in dolžnostih učencev (Uradni list RS, št. 75/04), le v tretjini odgovorov. Sodelujoči so navedli tudi različne interesne dejavnosti za učence in kar 18 različnih projektov, od teh dva mednarodna s tematiko človekovih pravic. Opaziti je, da so te dejavnosti namenjene

predvsem tistim učencem oz. dijakom šole, ki se zanje odločijo, manj pa omenjajo aktivnosti, ki bi bile namenjene širšemu krogu ljudi znotraj šole in še redkeje staršem ali širši javnosti. Tabela 2 prikazuje pregled dejavnosti, ki na šolah sodelujočih že potekajo.

Tabela 2: Pregled dejavnosti s področja človekovih pravic, ki na šolah že potekajo

DEJAVNOSTI
šolski/otroški parlament
pri pouku državljanske vzgoje in etike
v okviru pouka pri drugih predmetih
tematske razredne ure
skupnost učencev šole
predavanja
debatni krožek
projekt o strpnosti
raziskovalne naloge
izvedba ankete o verbalnem nasilju v šoli
državljska vzgoja – interesna dejavnost
gledališka predstava na temo člov. pravic
sodelovanje z Domom za starejše
okrogle mize
ekskurzije, športni dnevi, tabori
v okviru OIV: spoznavanje Ustave
interesne dejavnosti: krožek Moje in tvoje pravice, vrstniško posredovanje
razgovori s šolskimi svetovalnimi delavci
projekti: za razvijanje občutka lastne vrednosti, Mreže II, Moje pravice in dolžnosti, Zdrava šola, To sem jaz, Otrokove pravice, UNESCO šola
delavnice: o verbalnem nasilju, o mirovni in državljanski vzgoji
vključenost v raziskavo: Medkulturna študija o otrokovih pravicah
vključenost v evropski projekt o beguncih
sistematično delo z učiteljskim zborom
sodelovanje z drugimi institucijami
razgovori s šolskimi svetovalnimi delavci
obeležanje posebnih dni
delovanje RK na šoli
nabiralnik, idr.

8.3. PREDLOGI DEJAVNOSTI

Predlagamo več sklopov dejavnosti na področju ozaveščanja, promocije, učenja, poučevanja in udejanjanja otrokovih in človekovih pravic.

Usposabljanje učiteljev:

- *izobraževalni seminarji in delavnice na temo otrokovih pravic za celoten kolektiv, tudi za tehnične in administrativne delavce;*
- *sodelavce seznaniti s spoznanji s seminarjev in iz knjig;*
- *predavanje ali okrogla miza s starši in učitelji na temo nekaterih konkretnih otrokovih pravic (lahko na podlagi opisanih primerov v letnih poročilih varuha);*
- *usposabljanje učiteljskih zborov za profesionalno komuniciranje...*

Profesionalno sodelovanje:

- *s sodelavci izdelati protokol ravnanja v primeru zaznanih kršitev otrokovih pravic; z njim seznaniti otroke, starše in kolektiv ter ga vključiti v šolske dokumente in brošuro;*
- *razvijati poglobljeno sodelovanje med šolskimi svetovalnimi delavci in razredniki...*

Sodelovanje z NVO in uradom Varuha:

- *sodelovati z društvi in nevladnimi organizacijami;*
- *Varuhovi kontaktni razredi po Sloveniji – poskusni projekt posvetovanja v prihodnjih letih...*

Komuniciranje:

- *poglobljeno sodelovanje in informiranje staršev: vzpostavitev čim več komunikacijskih kanalov med učitelji in starši ter vodstvom in starši;*
- *roditeljski sestanki in pogovorne ure na drugačen način;*
- *tema za roditeljski sestanek ali Šolo za starše;*
- *redne govorilne ure ravnatelja za starše, otroke in sodelavce;*
- *nabiralnik na šoli, dostopen učencem, staršem in zaposlenim...*

Vrednote:

- iskanje ključnih skupnih vrednot učiteljev;
- sprejemanje filozofije inkluzije (vključevanje vseh, otroci s posebnimi potrebami, Romi, tujci idr.);
- zaveza šole strategiji ničelne tolerance do nasilja v šoli;
- promocija in zgledi sprejemanja drugačnosti...

Razredništvo:

- posebna pozornost razredništvu in zagovorništvu otroka;
- pogovori na pedagoških konferencah na temo spoštovanja človekovih pravic;
- tema za interni debatni večer za učitelje (vodita ga referent in koreferent);
- razredne ure na temo posameznih človekovih pravic;
- z učenci tvorimo in izobesimo pravila medsebojnih odnosov...

Dejavnosti in dogodki:

- oglasna tabla, stojala in zloženke z informacijami nevladnih organizacij in društev, ki se ukvarjajo s promocijo človekovih pravic ali so v pomoč ogroženim otrokom;
- krožki za človekove pravice;
- vključevanje teme človekovih pravic pri vseh predmetih, kadar se pokaže ta možnost, tudi v obliki vnaprej pripravljenih vsebin, delovnih listov in drugega gradiva za ure nadomeščanja;
- nakup literature za šolsko knjižnico;
- zgled učencem s stani zaposlenih glede medsebojnega spoštovanja človekovih pravic...

Posebni dnevi in prireditve:

V letni delovni načrt vključimo obeležanje posebnih dni posvečenih človekovim pravicam, npr.:

- 17. 10. *mednarodni dan boja proti revščini*
- 16. 11. *mednarodni dan strpnosti*
- 20. 11. *mednarodni dan otrokovih pravic*
- 10. 12. *mednarodni dan človekovih pravic itd.*

9

Kako
naprej

V šoli otroci preživijo znaten del otroštva, zato je šolsko obdobje za vsakega mladega človeka izjemnega pomena. Šola je dolžna pri vsem svojem delovanju zasledovati koristi otroka.

Najosnovnejša pravica v zvezi s šolo je otrokova pravica do varnosti in telesne nedotakljivosti. V šoli je treba vzpostaviti t.i. ničelno toleranco do vsakršnega nasilja kogarkoli od udeležencev vzgojno-izobraževalnega procesa.

Prav tako temeljnega pomena na področju šolstva je pravica do izobrazbe. Ta mora biti zagotovljena vsakemu otroku in brezpogojno. Tu ima država posebno obveznost zagotavljanja osnovnega šolanja na nediskriminatoren način tudi za pripadnike manjšin in ogroženih skupin.

V šoli je lahko pogosto kršena pravica do zasebnosti. Šola pri varovanju otrokove koristi ne sme iti tako daleč, da bi nesorazmerno posegala v zasebnost staršev in razgaljala zasebnost staršev oz. učencev drugim. Zasebnost posameznega učenca mora v ustrezni meri varovati tudi pred njegovimi starši in obratno. Varovanju zasebnosti naj šola posveti veliko pozornosti pri sistematskih zdravniških pregledih učencev ter pri različnih diagnostičnih postopkih in testiranjih.

Ker je cilj izobraževanja oblikovati mišljenjsko svobodnega človeka, je v šoli za učence, učitelje in starše pomembna svoboda izražanja. Šola ne sme nad nikomer izvajati nikakršnega mnenjskega nasilja ali politične indoktrinacije. S svobodo izražanja mora biti v šoli varovan način oblačenja, nošenje oblačil z različnimi slogani, vendar le, če ne pomeni manipulacije z drugimi učenci ali če ne pomeni zlorabe šolskega prostora. Na področje svobode izražanja sodi tudi izražanje ljubezenskih čustev, dokler ne pomenijo ogrožanja javnega reda in kršenja šolskega reda. Takšnega izražanja šola ne more prepovedati in ga ne bi smela preganjati.

Šola je torej prostor, kjer bi pričakovali, da so pravice otrok v največji meri varovane in zavarovane. Prvi varuhi otrokovih pravic na vseh področjih, tudi v šoli, so starši. Kadar svoje funkcije ne (z)morejo opravljati, otroku ni zagotovljena možnost za ustrezno zastopanje njegovih interesov. Otroci največkrat nimajo možnosti izraziti niti svojega mnenja, kaj šele, da bi vložili pritožbo ali tožbo za uveljavitev svojih pravic. Pravica, ki jo v praksi ni mogoče učinkovito zaščititi, ker ni učinkovitega pravnega varstva, pa pravzaprav ne obstaja. Prav to je pri pravicah otrok lahko velik problem.

Šola je institucija, ki za varovanje otrokovih pravic lahko največ stori na področju preventive, s predvidevanjem in preprečevanjem neželenih pojavov. Poznavanje otrokovih pravic, njihovega varovanja in primerov kršitev je ključnega pomena za učinkovito preprečevanje kršenja človekovih pravic.

Učitelji, vodstveni in drugi strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju bodo tudi v prihodnje sprejemali veliko odgovornost za udejanjanje otrokovih pravic v šoli kot del svojega poslanstva. Upamo, da jim bodo pri tem v pomoč tudi izkušnje, spoznanja in primeri, predstavljeni v tej knjigi.

10

Literatura

- Brander, P. (2005). Kompas: priročnik za učenje mladih o človekovih pravicah, Ljubljana: DZS.
- Bregant, A. in sod. (2003). Moje pravice: Didaktični pripomoček za učenje otrokovih pravic. Maribor: EIP Slovenija – Šola za mir.
- Bregant, A. (2004). Demokracija v šoli – začne se z menoj!, Maribor: EIP Slovenija – Šola za mir.
- Divjak, M. (1998). Šola in človekove pravice: vzgoja in pouk za človekove pravice v osnovni šoli. Ljubljana: Informacijsko-dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK.
- Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili (2002). Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Mirovni inštitut.
- Frankovič, R. (2004). Človekove pravice žensk: priročnik za učitelje, Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije.
- Hooray we are different/...Še dobro, da smo si tako različni!: Priročnik (2002). Jesenice: Ljudska Univerza Jesenice.
- Igličar, A. (2005). Pravilnik presega meje podzakonskega urejanja. Pravna praksa 6, str. 11.
- Konvencija o otrokovih pravicah (2002). Ljubljana: Slovenski odbor za Unicef.
- Lešnik Mugnaioni, D. (ur.) (2004). Strategije za preprečevanje nasilja: Delovno gradivo za seminar Mreže učečih se šol/vrtcev 2. Ljubljana: Šola za ravnatelje.
- Letno poročilo 2003 (2004). Ljubljana: RS Varuh Človekovih pravic.
- Letno poročilo 2004 (2005). Ljubljana: RS Varuh Človekovih pravic.
- Letno poročilo 2005 (2006). Ljubljana: RS Varuh Človekovih pravic.
- Nasilje v družini – poti do rešitev: Posebno poročilo (2004). Ljubljana: Varuh Človekovih pravic.
- Novak, B. (2004). Šola in otrokove pravice. Ljubljana: Pravna fakulteta in Cankarjeva založba.
- Prvi koraki: metodični priročnik za poučevanje človekovih pravic (1999). Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije.
- Pušnik, M. in sodelavci (2003). Vloga šole pri zmanjševanju nasilja. Priročnik za učitelje, svetovalne delavce in ravnatelje. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- (SSKJ) Slovar slovenskega knjižnega jezika (1980). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Šelih, A. (1996). Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Turk, B. J. in sod. (2004). Človekove pravice v pravnih in sodnih postopkih. Ljubljana: LEGALIA - Društvo za razvoj in pravno pomoč državljanom.

Trtnik Herlec, A. (ur.) (2002). Vključevanje otrok s posebnimi potrebami – vloga ravnatelja: Zbornik V. strokovnega posveta Menedžment v izobraževanju, Portorož, 2001. Ljubljana: Šola za ravnatelje.

Urh, B., Trtnik Herlec, A. (2005) Šola, otrokove pravice in mi – učitelji. Delovno gradivo. Ljubljana: Šola za ravnatelje in Urad varuha človekovih pravic.

VKLUČIMO OTROKE!: priročnik za spodbujanje soudeležbe otrok in preprečevanje socialne izključenosti (2004). Ljubljana: UNICEF Slovenija.

<http://www.ip-rs.si>

http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/mednarodno/solstvo/leto_drzavljanstva.asp

http://www.unicef.si/pdf/mednarodna_konvencija.doc

<http://www.varuh-rs.si>

PREDPISI

(DČP) Splošna deklaracija človekovih pravic (Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili, 2002)

(EKČP) Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Ur. list RS, št. 33/94)

(KZ) Kazenski zakonik Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 95/04)

(KOP) Konvencija o otrokovih pravicah (Ur. list SFRJ - MP, št. 15-65/90)

(OZ) Obligacijski zakonik (Ur. list RS, št. 83/01)

Pravilnik o šolskem koledarju za gimnazije, poklicne, srednje tehniške in strokovne šole (Ur. list RS, št. 17/97, 40/99, 69/02)

Pravilnik o šolskem redu v srednjih šolah (Ur. list RS, št. 82/04)

Ustava RS (Ur. list RS, št. 33/91 in naprej)

(ZGim) Zakon o gimnazijah (Ur. list RS, št. 12/96 in naprej)

(ZInfP) Zakon o informacijskem pooblaščenju (Ur. list RS, št. 113/05)

(ZMat) Zakon o maturi (Ur. list RS, št. 15/03)

(ZOFVI) Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur. list RS, št. 98/05)

(ZOs) Zakon o osnovni šoli (Ur. list RS, št. 81/06)

(ZUNEO) Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Ur. list RS, št. 50/04)

(ZUOPP) Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. list RS, št. 54/00)

(ZvarCP) Zakon o varuhu človekovih pravic (Ur. list RS, št. 71/93 popr. 15/94, 56/02)

(ZVOP) Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur. list RS, št. 59/99, 57/01, 59/01, 52/02, 73/04); (ZVOP-1) Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur. list RS, št. 86/04, 113/05)

(ZZZDR) Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur. list RS, št. 69/04)